

RAPPORT

2018

Fortsatt Foreldre

Kurs for foreldre etter samlivsbrudd

Brukerevaluering blant kursledere

Nima Wesseltoft-Rao

Heidi Aase

Fortsatt Foreldre

– Et kurs for foreldre etter samlivsbrudd

Brukerevaluering blant kursledere

Nima Wesseltoft-Rao

Heidi Aase

Utgitt av Folkehelseinstituttet
Område for Psykisk og fysisk helse
Avdeling for Barns helse og utvikling
Oktober 2018

Tittel:

Fortsatt Foreldre – et kurs for foreldre etter samlivsbrudd
En brukerevaluering blant kursledere

Forfatter(e):

Nima Wesseltoft-Rao
Heidi Aase

Oppdragsgiver:

Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Prosjektnummer:**Publikasjonstype:**

Brukerevaluering

Bestilling:

Rapporten kan lastes ned som pdf
på Folkehelseinstituttets nettsider: www.fhi.no

Grafisk designmal:

Per Kristian Svendsen

Grafisk design omslag:

Fete Typer

ISBN 978-82-8082-955-9

Sitering:

Wesseltoft-Rao N, Aasel H. "Fortsatt Foreldre – et kurs for foreldre etter samlivsbrudd. En brukerevaluering blant kursledere». [Still Parents – a course for parents after breakup. A user evaluation among course leaders.]. Oslo: Folkehelseinstituttet, 2018.

Innhold

Hovedbudskap	4
Sammendrag	5
Forord	6
Innledning	7
Bakgrunn	7
Foreldresamspill og konsekvenser av konflikt	7
Det norske tilbudet for foreldre ved samlivsbrudd	8
Oppdrag og problemstillinger	9
Struktur i rapporten	9
Veiledningskurs for foreldre etter samlivsbrudd	10
Fortsatt Foreldre-kurset	12
Metode og materiale	16
Resultater	17
Utbredelsen og organiseringen av Fortsatt Foreldre-kurset	17
Kursledernes opplevelse av Fortsatt Foreldre- kurset	24
Nytteverdien av temaer og pedagogiske verktøy	30
Tilpasning av kurset	34
Barnefokuset er tilstrekkelig men kan styrkes	37
Andre kommentarer eller synspunkter på det å være kursleder for Fortsatt foreldre-kurset	37
Diskusjon	38
Hovedfunn	38
Nytteverdi	38
Barnas situasjon	40
Tilpasning	41
Rekruttering og implementering	41
Styrker og svakheter	42
Behov for videre forskning	43
Konklusjon	45
Referanser	46
Vedlegg	49

Hovedbudskap

- Fortsatt Foreldre er et gruppebasert tiltak til foreldre etter samlivsbrudd og har som formål å bevisstgjøre foreldre i hvordan barna påvirkes av foreldrenes samarbeid.
- Vi gjennomførte en brukerevaluering blant ledere av Fortsatt Foreldre -kurs ved familievernkontorene i Norge om deres oppfatninger av kurset.
- Fortsatt Foreldre tilbys ved familievernkontor i alle regioner i Norge. Det er allikevel mange familievernkontor som ikke tilbyr kurset på grunn av for få ressurser eller andre prioriteringer.
- Kursledere som holder Fortsatt Foreldre svarer at de har tilstrekkelig tid og ressurser til å drive kurset. De mener at kurset kan ha stor nytteverdi for foreldrene som deltar og at kurset er tilpasset foreldrenes behov. Det er rom for å gjøre individuelle tilpasninger av kurset etter deltakernes ønsker.
- Det mangler gode effektstudier av kurset for å få innsikt i hvordan kurset virker, for hvem det virker og under hvilke betingelser.
- Fortsatt Foreldre bør være et tilgjengelig tilbud til alle foreldre etter samlivsbrudd for å forebygge psykiske vansker hos barna.

Sammendrag

Konflikter mellom foreldre er vanlig i forbindelse med samlivsbrudd og synes å være en av de viktigste risikofaktorene for problemutvikling hos barn, spesielt hvis konfliktene er store og vedvarende. I forbindelse med samlivsbrudd og tiden etterpå kan foreldre trenge støtte og veiledning i hvordan være gode nok omsorgspersoner for felles barn. Fortsatt Foreldre er et gruppebasert foreldreveiledningskurs til foreldre etter samlivsbrudd utviklet ved Modum Bad. Målet er å gjøre foreldrene bevisst på at barn blir påvirket av hvordan de som foreldre samarbeider og hvordan de håndterer sin egen situasjon. Kurset går vanligvis over åtte timer og omhandler fem temaer: bruddprosessen, kommunikasjon, konflikt og samspill, å se barnets livssituasjon, om foreldresamarbeid, og veien videre. Temaene introduseres gjennom en håndbok med tekster og med forslag til ulike pedagogiske virkemidler.

Denne rapporten er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir), og formålet har vært å kartlegge kurslederens erfaringer med Fortsatt Foreldrekurset og utbredelsen av tilbudet. Mer spesifikt har målet vært å undersøke hvordan kurslederne opplever nytteverdien av kurset, betydningen av de ulike temaene som gjennomgås i løpet av kurset, og i hvilken grad de må tilpasse kursinnhold og metoder til deltakernes behov.

Det ble sendt et elektronisk spørreskjema til alle kurslederne av Fortsatt Foreldre som er knyttet til familievernkantorene rundt om i landet. Resultatene viste at Fortsatt Foreldre tilbys i alle de fem regionene i Norge, men at tilbudet ikke er like godt dekket i alle regionene. Kurslederne som har avholdt kurs mente at omfanget av kurset er tilstrekkelig og at de har nok tid til å jobbe med de ulike temaene som kurset omhandler. De mente at temaene og de ulike pedagogiske virkemidlene bidrar til at nytteverdien er stor for deltakerne. Videre mente de at kurset er tilpasset foreldrenes behov. Det hjelper foreldrene til både selvrefleksjon og til å kunne ta eks-partnerens og barnas perspektiv. Kurslederne mente videre at de pedagogiske virkemidlene støtter opp under temaene og budskapet som formidles gjennom kurset. Mange av kurslederne fortalte om betydningen av gruppens støttende og normaliserende funksjon. De aller fleste kurslederne var tilfredse med kombinasjonen av temaene og de pedagogiske verktøyene. Det gjøres imidlertid individuelle tilpasninger av kursets temaer og pedagogiske verktøy. Tilpasningene gjøres ut ifra foreldrenes behov, interesser og motivasjon. Tilpasningene kan imidlertid føre til at det utvikles flere versjoner av Fortsatt Foreldrekurset. Det kan være hensiktsmessig å standardisere kursinnholdet i noen grad og heller fokusere på å differensiere mellom foreldrenes ulike behov når kursgruppene settes sammen. Kurslederne mente at omfanget av Fortsatt Foreldrekurset er tilstrekkelig, at foreldre som går fra hverandre kan ha nytte av å delta på Fortsatt Foreldrekurs, og at kurset er tilpasset foreldrenes behov.

Nytteverdien av Fortsatt Foreldre er avhengig av kursledernes evne til å formidle stoffet og foreldrenes motivasjon for å delta. Det å treffe andre foreldre som er i samme situasjon kan bidra til økt selvinnsikt og innsikt i eks-partnerens perspektiv. Det kan også bidra til en følelse av normalisering av egen situasjon. Det at foreldrene får en større innsikt i situasjonen og får bearbeidet vanskelige følelser, kan være med å lette byrden for barna.

Det er behov for evalueringer av effekten kurset kan ha på foreldresamspill og barns opplevelse av konflikt og samspill. Det finnes per i dag ikke slike evalueringer.

Forord

Rapporten «Fortsatt Foreldre -et kurs for foreldre etter samlivsbrudd. En bruker-evaluering blant kursledere» er skrevet på oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir). Formålet har vært å få kunnskap om i hvor stor grad kurset tilbys rundt om i landet, og om kursledernes synspunkter og erfaringer med å holde kurset.

Bufdir har gjennom flere oppdrag til Folkehelseinstituttet søkt å kartlegge eller skaffe evidensgrunnlag for tiltak som tilbys for å styrke familien som en trygg og god omsorgsbasis for barns oppvekst og utvikling. Fortsatt Foreldre er et kurs som tilbys foreldre etter samlivsbrudd hvor målet er å styrke foreldrenes evne til samarbeid og dempe konflikt, nettopp for å skjerme barna og sørge for trygghet i en situasjon hvor omsorgsbasen er truet.

Bufdir ønsker at Fortsatt Foreldre skal tilbys ved alle familievernkontorene i Norge, men vi mangler kunnskap om hvordan kurset implementeres og hvordan kurslederne opplever kurset. Med denne rapporten vil vi gi en oversikt over hvilke familievernkontor som tilbyr Fortsatt Foreldre i Norge. Rapporten gir også innsikt i hvordan kurslederne organiserer kurset, deres synspunkter på kursets nytteverdi, og hvordan de opplever å holde kurset.

Vi vil takke ekstern fagfelle Helle Myrvik ved Modum Bad for viktige kommentarer og innspill i arbeidet med rapporten. I tillegg til forfatter og forsker Nima Wesseltuft-Rao, vil vi takke Tonje Holt, også forsker i avdeling for barns helse og utvikling, for grundig hjelp i utarbeidelsen av spørreskjema og for innspill på tekst for øvrig, og Trine Charlotte Ekrem for nyttige innspill. Vårt ønske er at denne rapporten skal stimulere til økt fokus på tiltak som bidrar til å styrke mødre og fedre i foreldrerollen slik at de kan skape trygge og gode oppvekstbetingelser for sine barn.

Oslo, oktober 2018

Knut-Inge Klepp

Områdedirektør

Område for psykisk og fysisk helse

Innledning

Bakgrunn

I Norge har vi opplevd en økning i antall skilsmisser fra 1960-tallet og fram til i dag (1). Samtidig er gjennomsnittstallene for skilsmisser de siste fem årene de laveste siden femårsperioden 1986-1990, og gjennomsnittstallene for separasjoner i samme periode er de laveste siden 1981-1985. Det er allikevel svært mange barn som årlig opplever at foreldrene deres går fra hverandre. I 2016 ble det tatt ut 10842 separasjoner og 9345 skilsmisser. I følge Statistisk sentralbyrå (SSB) var det i 2015 mer enn 19000 barn under 18 år som opplevde at foreldrene skilte seg eller ble separert. I tillegg kommer antall barn med samboende foreldre som flytter fra hverandre. SSB har ikke tall for dette (2). Fordi vi har obligatorisk mekling ved samlivsbrudd for samboere med felles barn under 16 år (3), er samboere imidlertid med i meklingsoversikten. Omtrent 20800 meklinger ble gjennomført i 2014 og oppløste samboerskap stod for 34 % av disse meklings sakene. Samlivsbrudd mellom foreldre er derfor et relativt vanlig fenomen i dagens samfunn.

Etter hvert som samlivsbrudd er blitt vanligere de siste 25 årene er det også blitt mer sosialt akseptert (4). Til tross for dette viser flere studier at samlivsbrudd mellom foreldre kan føre til dårligere trivsel og psykososiale problemer hos både foreldre og barn (1;5-7). Barn som har opplevd brudd mellom foreldrene har for eksempel høyere risiko for emosjonelle problemer og atferdsproblemer sammenliknet med barn som aldri har opplevd at foreldrene har gått fra hverandre (8). Barnas problemer kan vedvare gjennom voksenlivet ved at de for eksempel får vanskeligheter med å danne nære relasjoner, eller at de opplever skilsmisser selv i voksen alder (1;9). Faktorer som kan ha sammenheng med disse problemene kan være at barna ser foreldrene mindre etter bruddet, foreldre får økonomiske problemer, foreldrene får nye partnere, eller at det er vedvarende konflikter mellom foreldrene (5;10).

Det er imidlertid sprikende resultater i studiene som har undersøkt hvilke effekter foreldres samlivsbrudd har på barn (11;12). Noen av studiene slår fast at en del av barna tilpasser seg situasjonen godt (13;14), og at dette kan henge sammen med faktorer hos barna, som for eksempel barnets temperament, alder og sosiale nettverk (4;12). Foreldrenes evner til å opprettholde sine roller som omsorgspersoner og til å utøve et godt foreldreskap er også viktig for at barn skal klare å tilpasse seg den nye familiesituasjonen (4).

Foreldresamspill og konsekvenser av konflikt

Samlivsbrudd innebærer ofte konflikt og kan skape kompliserte følelsesmessige reaksjoner hos foreldrene (15;16). Med utgangspunkt i sin forskning på familieforandringer de siste 25 årene har Kari Moxnes skrevet boken «Skånsomme skilsmisser med barnet i fokus» (17), hvor hun skriver at det kun er en liten gruppe foreldre som klarer å samarbeide som "virkelige venner" etter bruddet. De fleste forholder seg til hverandre som "korrekte kolleger", "sure samhandlende", "kampklare krigere" eller som et "splittet spann". Barna på sin side kan innta ulike roller som "østers", "balansekunstner", "mekler", "splitt og hersk", "distansert" og "alliert" (17). Slike betegnelser sier noe om hvor vanskelig det kan være for alle parter i familien å forholde seg til hverandre etter et samlivsbrudd.

Konflikter mellom foreldrene etter bruddet er imidlertid blant de viktigste risikofaktorene for problemutvikling hos barna (18). Virkningene av foreldrenes konflikter på barna er sammensatte og vil for eksempel avhenge av uttrykk, varighet, intensitet og innhold i konflikten (19). Barn trenger emosjonell støtte når foreldrene gjennomgår samlivsbrudd. Paradoksalt nok er det nettopp i denne perioden foreldrene selv kan være i en emosjonelt ustabil tilstand hvor de ikke alltid klarer å gi nok emosjonell og meningsbærende støtte til barna (20). Konflikter mellom foreldrene, som kanskje var årsaken til skilsmissen, stopper ikke alltid opp ved samlivsbruddet, men kan fortsette å påvirke barna på en negativ måte i tiden etterpå. I tillegg kan konflikter hindre foreldrene i å utvikle et godt samarbeid om barna (10).

Det norske tilbudet for foreldre ved samlivsbrudd

Det norske velferdssystemet sørger for at foreldrepar som går fra hverandre får et minimum av økonomisk og sosial støtte (21). Familievernet gjør et stort og viktig arbeid når det gjelder å forebygge konflikter og brudd i familier og med å støtte familiene etter foreldres samlivsbrudd (Boks 1) (22).

Boks 1: Familievernets rolle

Familievernet er et av samfunnets viktigste hjelpetilbud til familier i konflikt. Familievernkontorene tilbyr parterapi, familierapi og rådgivning. Disse sakene kalles kliniske saker eller behandlingssaker. Behandlingen kan gis i form av gruppesamtaler eller individuelle samtaler. Familievernkontorene har også meklingsaker hvor det mekles mellom foreldrene ved samlivsbrudd. Tilbudene er gratis og er lavterskeltilbud.

Familier hvor foreldre går fra hverandre kan få hjelp på ulike måter: gjennom lovverket (barneloven, barnevernsloven), gjennom rettsapparatet, barnevernstjenesten, meklingsordningen og gjennom skoler og barnehager. I tillegg har også helse- og sosialtjenesten (helsestasjoner og Pedagogisk-psykologisk tjeneste (PPT)) hjelpetiltak og opplæringstiltak som for eksempel foreldreveiledning (i grupper). Foreldreveiledning kan generelt bidra med å styrke enkeltpersoner og familier i vanskelige situasjoner. Nøkkelen til å hjelpe barn gjennom foreldrenes samlivsbrudd er å veilede foreldrene i å skille mellom deres rolle som eks-partner og deres rolle som forelder (7). På bakgrunn av dette er det på internasjonal basis utviklet flere foreldreveiledningskurs for foreldre som går i fra hverandre. Denne typen kurs defineres som «et organisert gruppemøte for foreldre som gjennomgår/ har gjennomgått samlivsbrudd, og som fokuserer på de endringene og overgangene en familie opplever» (20).

Buudir driver to programmer for familier som har opplevd eller som opplever brudd mellom foreldrene; «Ser du meg?» og «Fortsatt Foreldre». «Ser du meg?» er et pilotprosjekt som har blitt ledet av Buudir i flere år. Prosjektet er myntet på barn og foreldre som har store samarbeidsproblemer etter samlivsbrudd. I dette prosjektet tilbys det samtalegrupper for barn og unge. Samtidig gis det parallellt tilbud til foreldre, og man jobber for å utvikle samarbeidsmodeller mellom ulike tjenester på kommunalt og regionalt nivå. Pilotprosjektet har vist positive resultater for de barna og foreldrene som har deltatt. Det er derfor tenkt å bygge videre på erfaringer fra prosjektet i det videre arbeidet i familievernet (22).

Kurset «Fortsatt Foreldre» er et norsk foreldreveiledningskurs for foreldrepar etter samlivsbrudd. Fokuset er opplæring av foreldre i hvordan å samarbeide godt nok om det å være

omsorgspersoner for felles barn etter et samlivsbrudd, og målet er å gjøre foreldre mer bevisste på hvordan barnas hverdag påvirkes av hvordan samarbeidet mellom foreldrene fungerer, hvordan de håndterer sin egen situasjon og hvordan de reduserer de negative konsekvensene for barna (23). Det gjøres ofte brukerevalueringer etter at et Fortsatt Foreldre-kurs er gjennomført. Disse evalueringene er mer en stemningsrapport blant foreldrene enn evalueringer av hvordan kurset har fungert. Det er skrevet en rapport (16) og to masteroppgaver (24;25) om Fortsatt Foreldre-kurset som viser at foreldrene stort sett er fornøyd med tilbudet. Det er nå behov for å fange opp kursledernes erfaringer med kurset; hvilke aspekter ved kurset som oppleves som nyttige og hva kurslederne mener trengs av forbedringer. Det er også behov for å få en samlet oversikt over hvor mange som tilbyr kurset, hvem kurset tilbys til og ved hvilke enheter kurset tilbys.

I denne rapporten vil vi fokusere på kursledernes synspunkter på Fortsatt Foreldre-kurset. Det kommer en grundigere beskrivelse av Fortsatt Foreldre-kurset nedenfor.

Oppdrag og problemstillinger

På oppdrag fra Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har Folkehelseinstituttet gjennomført en evaluering av Fortsatt Foreldre-kurset blant kursledere ansatt på familievernkontor. Formålet med evalueringen er å undersøke kursledernes erfaringer med og oppfatninger av kurset. Vi har følgende hovedmål og problemstillinger:

1. Undersøke hvordan kurslederne opplever omfanget av Fortsatt Foreldre-kurset.

Er målet med kurset innenfor de rammene gruppelederne har til rådighet?

2. Undersøke hvordan kurslederne opplever nytteverdien av kurset.

Er det noen elementer eller temaer som oppleves som spesielt nyttige, og andre som oppleves som overflødige?

Opplever kurslederne at barnefokus i kurset er tilstrekkelig– hva er det eventuelt som mangler?

3. Undersøke om kurslederne opplever at kurset er tilpasset brukernes behov.

Gjøres det individuelle tilpasninger, og hva slags tilpasninger gjøres?

Struktur i rapporten

Innledningsvis redegjør vi for omfanget av samlivsbrudd i Norge i dag og hvilken betydning foreldresamspill og -konflikter har for barns tilpasning. Vi beskriver det norske tilbudet for foreldrepar som har gått fra hverandre og presenterer familievernets rolle og programmer som drives av Bufdir, deriblant Fortsatt Foreldre. Til slutt i innledningen gis det en grundig beskrivelse av Fortsatt Foreldre-kurset. Her går vi inn på hvilken teori og terapeutisk tilnærming som ligger til grunn for Fortsatt Foreldre-kurset og hva brukerevalueringene viser. I metodedelene (Kapittel 2) beskriver vi metoden for informasjonsinnhenting og innholdet i spørreskjemaet. I resultatdelen (Kapittel 3) presenterer vi hvor, og hvor ofte, kurset tilbys i Norge og resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen. I Kapittel 4 diskuterer vi resultatene fra spørreskjemaundersøkelsen, blant annet kursets nytteverdi og kursledernes synspunkter på hvilket utbytte foreldrene som deltar på kurset har. Barnas perspektiv blir også tatt opp i diskusjonen. Rapporten avsluttes med forslag til hvordan kurset kan følges opp videre og en konklusjon.

Veiledningskurs for foreldre etter samlivsbrudd

Til tross for alle utfordringene foreldrekonflikter og samlivsbrudd fører med seg, finnes det måter å håndtere disse uoverensstemmelsene på. Foreldre som går fra hverandre kan bli rammet av depresjon, stress og redusert tilfredshet, spesielt de første 2-3 årene etter samlivsbruddet (16;26). De kan derfor ha behov for mer kunnskap, veiledning og støtte i foreldreskapet i denne perioden (7). Det er en økt bevissthet rundt de personlige og sosiale kostnadene som skyldes skilsmisser, både på foreldre og barn. Økt fokus på dette blant jurister og helsearbeidere internasjonalt har ført til en oppblomstring av kurs for foreldrepar ved samlivsbrudd (7). I Norge har man utviklet et minikurs for foreldre etter samlivsbrudd der konfliktnivået er høyt. Men de fleste kurstilbudene er utviklet og mest brukt i USA, hvor det er vanlig at disse kursene er rettslig pålagt (obligatoriske). I Norge stilles det kun krav til obligatorisk mekling ved samlivsbrudd, til forskjell fra USA hvor dette ikke er et krav (27). Kursene varierer i både i omfang, målsetninger, metoder og innhold, og de fleste fokuserer på å veilede foreldrene i å håndtere situasjoner relatert til bruddet (7). Målene med disse kursene er å redusere konfliktnivået mellom foreldrene og å rette oppmerksomheten på barnas behov i bruddprosessen. Kursene er ofte psyko-educative og fokuserer på å lære foreldrene å lette barnas følelser av sorg og endringer som barna opplever, og at barn ikke skal komme mellom foreldrene i konflikten. I tillegg fokuseres det på å øke foreldrenes kunnskaper om barns utvikling og informere om hvordan samlivsbrudd kan påvirke barna. Et annet tema som er vanlig å ta opp på disse kursene går på å bedre kommunikasjonen mellom foreldrene og formidle viktigheten av at begge foreldrene er involvert i barnets/barnas liv. Metodene varierer og inkluderer både diskusjoner og bruk av andre virkemidler som for eksempel rollespill, praktiske øvelser, musikk og tekster. Varigheten er alt fra fire til 24 timer og en til ti øker (7;27).

Gruppetiltak for foreldre

Det er nyttig for mange som har gjennomgått samlivsbrudd å treffe andre i samme situasjon, hvor de kan dele erfaringer med andre og hvor de føler seg akseptert (28). Foreldregrupper drives ofte av profesjonelle kursledere. Den essensielle faktoren i slike grupper er at deltakerne får gjensidig støtte fordi de andre deltakerne på kurset har like eller tilsvarende opplevelser. Dette betyr at deltakerne kan utveksle både emosjonell støtte og informasjon om hvordan de håndterer ulike situasjoner (29).

Hva viser studier av kurs for foreldre ved samlivsbrudd

Den vanligste måten å evaluere foreldreveiledningskurs for skilte foreldre i Norge på er gjennom brukerevalueringer etter endt kurs. Disse evalueringene viser i de fleste tilfeller at foreldre i stor grad er tilfredse med programmet (20;30). Brukerevalueringene sier imidlertid ikke noe om effekten av kursene og om deltakelse har noen innvirkning på familiene, spesielt barna, og om det faktisk blir lettere å samarbeide til barnets beste. Det er ikke gjort noen norske effektevalueringer av kurs for foreldre etter samlivsbrudd.

I avsnittene under tar vi utgangspunkt i effektstudier fra USA, hvor kurs for foreldre etter samlivsbrudd er mest utbredt. Resultatene er ikke direkte overførbare til norsk kontekst, men kan gi eksempler på ulike tilnærminger til støtte for foreldre etter samlivsbrudd.

Studier fra USA

En metaanalyse av 19 studier gjennomført av Fackrell i 2011 (28) undersøkte effekten av obligatoriske foreldrekurs etter samlivsbrudd. I studiene med kontrollgruppe fant man en gjennomsnittlig moderat, positiv effekt på å dempe konflikter mellom foreldre, på foreldre-barn relasjon og på foreldres oppdragerferdigheter. Det kan se ut til at kursene kan bidra med å redusere de negative effektene av skilsmisser og å hjelpe både foreldre og barn å tilpasse seg situasjonen, f.eks. ved å redusere angst og depresjon hos foreldrene, øke selvilliten deres og bedre kommunikasjonen mellom partene (7). I tillegg gir noen av deltakerne uttrykk for viktigheten av å møte andre i samme situasjon slik at de kan få bedre selvinnsikt, sosial støtte og håp for fremtiden (29).

I en norsk kunnskapsoppsummering viser Borren og Helland (27) til tre kurs som er mye brukt og evaluert i USA; «Children in the Middle» (31), «Dads for life» (32;33) (et kurs for fedre) og «New Beginnings» (34) (et kurs for mødre). «Children in the Middle» er et kortvarig kurs som går over tre ganger. Kurset har som formål å bevisstgjøre foreldrene om mulige negative konsekvenser samlivsbrudd kan ha på barn, særlig hvis de dras inn i foreldrenes krangler og blir satt i lojalitetskonflikter.

«Dads for Life» har lang varighet og går over åtte ganger. Kurset har som formål å motivere til gode oppdragsferdigheter og å redusere konflikter mellom far og eks-partner. «New Beginnings» kan også inkludere barn og er et langvarig program som går over elleve ganger. På kurset lærer mødre om faktorer som påvirker barns fungering i en skilsmisse-situasjon, hva en god oppdragerstil innebærer og hvordan et godt forhold til far kan etableres. Programmene, «Children in the Middle» og «Dads for Life» ser ut til å redusere foreldrekonflikt, mens «Dads for Life» og «New Beginnings» har positive effekter på oppdragerferdigheter og barns psykososiale fungering (35). Kursene tilpasses ofte sammen-setningen av kursdeltakerne. Korte kurs har en tendens til å fokusere på formidling av kunnskap mens langvarige kurs bruker mer tid på å lære foreldrene spesifikke ferdigheter (36). Foreldre med lav utdanning og inntekt, unge foreldre og kvinner kan se ut til å ha størst utbytte av kurs for foreldre etter samlivsbrudd (30). For foreldre som er i høy konflikt med hverandre har det være nyttig å tilby kurs for begge foreldrene etter samlivsbruddet og ikke bare for den ene av dem (30).

Kurslederens erfaringer

Undersøkelser av kurslederens erfaringer er en alternativ måte å evaluere et kurs, og kan gi innsikt i blant annet i hvilken grad metoder og teknikker fungerer i formidling av tema, behovet for tilpasning og tidsbruk. Det er ikke tidligere gjort studier av kurslederens erfaringer med Fortsatt Foreldre. Et eksempel på evaluering av kurslederens erfaringer er en norsk kvalitativ studie av erfaringer med det psykoedukative foreldreveilednings programmet Circle of security-Parenting DVD (COS-P) (37). COS-P implementeres ved at kurslederne gis opplæring over fire dager. Etter opplæringen får deltakerne lisens til å anvende kursets materiale, men det følger ingen oppfølging av konkrete ferdigheter. Den kvalitative studien er basert på intervjuer med kursledere om prosessen fra de fikk opplæring i kurset til hvordan de gjør bruk av ervervede ferdigheter i sin praksis.

---

¹ Graden av endringer i målevariablene sier noe om effekten av tiltaket. Effekten rapporteres ofte i form av effektstørrelser (Cohen's *d*) der man regner en effektstørrelse på 0,2 som liten, 0,5 som moderat og 0,8 som stor effekt.

Informantene er psykologer med mye klinisk erfaring. Et av hovedfunnene i denne studien var at ingen brukte COS-P-manualen sekvensielt, men at de valgte ut elementer som passet med deres egen praksis, slik at de kunne skreddersy veiledningen de tilbød foreldre. Flere av informantene ytret at de hadde behov for oppfølgingssamtaler og kvalitetssikring av metoden over tid.

Barns erfaringer

Effekten av veiledningskurs for skilte foreldre kan være avhengig av foreldrenes tilfredshet med kurset (8). Måten programmet blir tilbudt og de kliniske ferdighetene som kurslederne bruker for å få fram budskapet (implementering og programtrohet) er også relatert til effekten av kurset (38). Videre ser man at effekten av kurset er assosiert med forbedringer i barns tilpasning i skilsmisseprosessen (8).

Til tross for at veiledningskursene for skilte foreldre har vist gode effekter, kan det se ut til at ikke alle barn opplever at foreldrenes kursdeltakelse lettet byrden for dem (8). En amerikansk studie som gjorde fokusgruppeintervjuer med 14 barn mellom 8-13 år ville undersøke om veiledningskurs for foreldre etter samlivsbrudd oppnådde målet om å forbedre barnas situasjon i bruddprosessen. Barna fortalte at de fortsatt opplevde utfordringer med å være fanget i midten av foreldrenes krangler, at foreldrene ikke informerte dem nok om situasjonen og komplikasjoner forbundet med at foreldrene fikk seg nye partnere (13). I en norsk kvalitativ studie fra 2008 ble 18 barn i alderen 11 til 19 år intervjuet om deres erfaringer med foreldrenes konflikter i forbindelse med samlivsbrudd. Alle barna i denne undersøkelsen hadde vært del av en barnefordelings sak som hadde vært ført for domstolen. De fleste barna var preget av negative følelsesmessige reaksjoner på bruddet; aggressivitet, engstelse, depressive følelser, skam og skyldfølelse. Store konflikter mellom foreldrene ble opplevd som svært belastende for barna, spesielt hvis de ikke fikk informasjon om grunnlaget for konflikten. En fellesnevner for disse barna var at de ikke opplevde å bli hørt (18).

Fortsatt Foreldre-kurset

Fortsatt Foreldre ble utviklet ved Modum Bad Senter for familie og samliv og ble først lansert i 2007. Kurset er utviklet på basis av fokusgruppeintervjuer hvor mødre og fedre som hadde opplevd et samlivsbrudd fikk diskutere hva et slik kurs burde inneholde. På bakgrunn av dette ble det gjennomført pilotkurs. Temaene kursmaterialet tar for seg er basert på fokusgruppeintervjuene og tilbakemeldingene fra pilotkursene. I 2010 ble programmet lagt under Bufdirs forvaltning og er blitt en del av kurs- og programporteføljen som hovedsakelig er knyttet til familievern.

Kurset er et viktig supplement til familievernkontorenes øvrige kompetanse på dette feltet og kan brukes som kurs eller i forbindelse med mekling og andre samtaler om foreldresamarbeid. Bufdir ønsker at Fortatt Foreldre skal tilbys ved alle familievernkontorene i landet. Andre relevante kompetansemiljøer i kommuner og private foretak kan også anvende kurset i arbeid med familier etter foreldres samlivsbrudd (39). I 2016 gjorde Folkehelseinstituttet en kartleggingsundersøkelse av gruppetiltak og kurs i Norge (40). Da ble det vist at Fortatt Foreldre hovedsakelig brukes i familievernkontorene, men også av andre kommunale tjenester i Norge som for eksempel på helsestasjoner, i barnevernstjenesten, i barnehage/skole, gjennom NAV, i PP-tjenesten og i barne- og ungdomspsykiatrien.

Kursets innhold og oppbygging

Foreldre i Fortsatt Foreldre-kurset deltar hver for seg, dvs. at man ikke deltar på samme kurs som sin eks-partner. Målsettingen er først og fremst ivaretagelse av barna ved å bidra til best mulig samarbeid med den andre forelderen. Tilnærmingen i kurset er å øke bevisstheten om samspillet og kommunikasjonen mellom foreldrene og å gi redskaper for endring av atferd eller kommunikasjonsmønstre. Kurset følger ingen fast manual, men en håndbok som heter «Fortsatt Foreldre – godt nok samarbeid etter samlivsbrudd» (23) som fungerer som et kunnskapsgrunnlag for Fortsatt Foreldre-kurset. Boken inneholder 30 tekster basert på intervjuer med 12 erfarne fagpersoner om deres ulike perspektiver på området familie, samlivsbrudd og foreldreskap. Disse fagpersonene er Jesper Juul, Frode Thuen, Lisbeth Brudal, Kari Moxnes, Gry Stålsett, Odd Arne Tjersland, Grethe Nordhelle, Katrin Koch, Ingunn Størksen, Kirsti Haaland, Torbjørn Schade og Catharina Boland. Helle Myrvik har skrevet prologen i boken. I tillegg finnes det et ressurshefte for fagpersoner (39) som bygger på teorigrunnlaget i boken, og som skal fungere som en pedagogisk veiviser for kursledere i Fortsatt Foreldre og andre fagpersoner.

Kurset varer i utgangspunktet i åtte timer og består av fem temaer; tema 1 om bruddprosessen, tema 2 om kommunikasjon, konflikt, samspill, tema 3 om å se barns livssituasjon, tema 4 om foreldresamarbeid, og tema 5 om veien videre. Det er også lagt opp til at man kan benytte seg av ulike pedagogiske verktøy: foredrag, videoklipp, tekster, musikk, erfaringsutveksling mellom deltakerne og drøfting i grupper. Siden det ikke finnes en fast manual for kurset og det har en fleksibel anvendelse, kan kurslederne legge opp kurset slik de selv ønsker og eventuelt i samråd med foreldre som deltar på kurset. Kurset ledes som regel av to kursledere. Kurslederne kan selv velge hvilke tema de vil ha med og hva de har plass til innenfor de ulike temaøktene. De kan også velge hvilke pedagogiske grep de vil bruke, og om de vil bruke LØFT eller narrativ tilnærming som teoretisk modell (mer om dette nedenfor). Dette gjør at det er utviklet flere ulike varianter av kurset.

Terapeutisk tilnærming

Fortsatt Foreldre er ikke ment å være gruppeterapi, men først og fremst et kurs hvor foreldrene skal få kunnskap om hvordan takle hverdagen bedre etter en skilsmisse. I følge ressurshefte for kursledere, (23) er hensikten at foreldrene skal få opplæring i stoffet for så å gå hjem og tenke over det. På denne måten kan foreldrene bli bevisst den situasjonen de er i slik at de kan finne svar og løsninger som er til det beste for sin egen situasjon. Fortsatt Foreldre-kurset bruker løsningsfokuset terapi (LØFT) og narrativ terapi som terapeutisk tilnærming i sine kurs. Under kommer en kort presentasjon av disse metodene.

Løft

LØFT er forkortelse for løsningsfokuset og løsningsbyggende tilnærming og ble utviklet av Steve de Shazer og Insoo Kim Berg og deres forskningsgruppe ved The Brief Family Therapy Center i USA (41). Et overordnet prinsipp i LØFT er ikke å definere problemene og årsakene til dem, men å ha fokus på det som er løsningsfremmende. Terapiformen bygger på at deltakere skal konstruere en ønsket fremtid som er basert på egne styrker og ressurser (42). Kurslederne har ansvar for å lede deltakerne gjennom en prosess hvor de lærer å identifisere positive aspekter ved deltakernes liv og å prøve å fokusere på dem. Deltakerne blir bedt om å formulere positive, konkrete og oppnåelige mål. Disse positive og fremtidsfokusede aspektene blir sett på som potensielle veier mot en varig løsning (42).

De grunnleggende ideene innen LØFT er; a) at folk er eksperter på eget liv, b) at deltakernes egne mål er drivkraften i aktiviteten, c) å gi håp, være optimistisk og respektfull i møte med deltakernes vilje, d) å ha fokus på løsningsbygging, ikke problemløsning, e) å vektlegge fremtidsmuligheter fremfor tidligere traumer, f) at fremtiden skapes og forhandles frem, g) at selv ved store problemer begynner man med små skritt som er mulige å gjennomføre og som leder mot løsninger, h) å investere i løsninger som igjen skaper nye løsninger, og i) at alle gjør som best de kan under meget forskjellige omstendigheter (39). Hovedmålet i Fortsatt Foreldre er å skape best mulig oppvekstvilkår for barna. På kurset gis det innspill på hva deltakerne selv kan gjøre for å oppnå dette (39).

Narrativ terapi

Med "narrativ" menes historier, fortellinger eller beretninger. Narrativ tilnærming lar seg godt kombinere med LØFT og bringer inn et ekstra element gjennom fokuset på hvordan mennesker konstruerer sine egne historier, hvilke ord som velges og hvilke hendelser det fortelles om (39). Tilnærmingen slik den brukes i Fortsatt Foreldre-kurset har sitt opphav fra Michael White i Dulwich Centre, Australia (43). Narrativ tilnærming går ut på at mennesker forstår egne erfaringer ved å sette dem i en meningsfull og sosial sammenheng, og baserer seg på at det ikke finnes én sann historie men mange mulige, ofte subjektive historier (44). Dette innebærer at vi opplever og erfarer våre liv gjennom de historiene vi velger å fortelle. I hverdagen betyr det at den dominerende historien og fortolkningen av livet bekreftes og forsterkes (39).

På et Fortsatt Foreldre-kurs vil deltakerne kunne dele historiene fra sitt eget liv med hverandre. Da blir det avgjørende hva man velger å fortelle hverandre. En grunnleggende innstilling i Fortsatt Foreldre-kurset er å styrke foreldrefungering på måter som er til det beste for barna (39). Gjennom veiledning fra kurslederne kan foreldrene hjelpes i å skape nye historier som fremmer dette, for eksempel om samlivet med eks-partner. Dette kan igjen bidra til å gi foreldrene et nytt perspektiv på både fortiden, nåtiden og fremtiden (44), noe som er viktig for at de skal kunne skape seg en ny foreldreidentitet som er tilpasset den enkeltes nye livssituasjon. Videre er det en overordnet målsetning i Fortsatt Foreldre-kurset at foreldrene hjelpes til å bistå barna i å etablere sine egne historier, der de kan se og forstå seg selv og sine handlinger i den nye situasjonen familien er i.

Brukerevalueringer av Fortsatt Foreldre

Det er gjort tre brukerevalueringer blant foreldre som har deltatt på Fortsatt Foreldre-kurset. Tilden (16) skrev en rapport på grunnlag av 45 evalueringsskjemaer fra deltakere på Fortsatt Foreldre-kurset i 2009. Evalueringen viste at foreldrene var svært fornøyde med kurset og at deres forventninger i stor grad ble innfridd. Foreldrene kommenterte at de hadde følt seg vel i gruppa på grunn av dens sammensetning og ledernes trygge og dyktige ledelse, samt at det var viktig å høre hverandres erfaringer. Noen savnet mer tid til å fordype seg og diskutere stoffet innenfor hvert tema. Midthus (25) gjorde i sin masteroppgave fra 2011 en kvalitativ studie av foreldres opplevelse av Fortsatt Foreldre-kurset. Det ble gjennomført kvalitative dybdeintervjuer med fem foreldre fra kurset. Deres opplevelser var svært varierte. Alle fortalte at kurset bidro til emosjonell støtte og normalisering av reaksjoner, men flere uttalte at kurset ikke bidro til å hjelpe dem med deres spesifikke utfordringer. Foreldrene ønsket at de hadde blitt gjort oppmerksom på kurset like etter bruddet, at tilbudet hadde strukket seg over lengre tid og at det hadde vært mer fokus på å koble den generelle kunnskapen til bruk i deres egen situasjon.

Videre gjorde Bjørseth (24) i sin masteroppgave fra 2015 semistrukturerte intervjuer med fire foreldre fra Fortsatt Foreldre-kurset. I denne kvalitative studien ble det undersøkt om foreldrene opplevde at veiledningen fra kurset hadde bidratt til å styrke foreldresamarbeidet etter samlivsbruddet. Studien viste at foreldrene hadde ulike opplevelser av hva kurset hadde betydd for foreldresamarbeidet etter samlivsbruddet. Faktorer som ble trukket fram som betydningsfulle var det å møte andre foreldre i samme situasjon og det å oppdage at endringer i egne kommunikasjonsmønstre førte til bedre foreldresamarbeid. I tillegg opplevde foreldrene at de ble bedre rustet til å takle fastlåste situasjoner med eks-partneren sin.

Flere av foreldrene i Tildens evaluering svarte at barna deres ville ha nytte av at de hadde deltatt på kurset (16). I Midthus sin studie kom det fram at muligheten foreldrene fikk til å bearbeide egne følelser og sorg knyttet til samlivsbruddet var svært viktig for å kunne ta vare på barnas behov og forhindre konflikt med eks-partneren. Noen av foreldrene fortalte at kurset hjalp dem med å se situasjonen fra flere perspektiver og at dette bidro til at de klarte å løse problemene på en måte som dempet konflikt. Dette gjaldt særlig konflikt som utspilte seg foran barna. Alle deltakerne fortalte at Fortsatt Foreldre ga dem en økt bevissthet om ivaretagelse av barnas behov og en større forståelse for barnas reaksjoner på samlivsbruddet (25). I Bjørseth sin masteroppgave kom det fram at kurset hadde satt i gang en bevisstgjøringsprosess omkring hva de selv kunne gjøre for å bedre kommunikasjonen med eks-partneren sin. Alle foreldrene i denne studien uttrykte usikkerhet knyttet til hvilken samværsordning som er barnas beste og dette ble opplevd som svært frustrerende. Alle foreldrene var opptatt av at barna stod i fokus og at de ønsket å styrke foreldresamarbeidet til barnas fordel (24).

Foreldrene i disse undersøkelsene hadde ulik motivasjon for å delta på kurset. Motivasjonen var avhengig av erfaring og hva de følte var utfordrende når det gjaldt ønsker og forventninger for fremtiden. De ville ha hjelp til å forstå den nye situasjonen de var i etter samlivsbruddet og forstå hvordan å være en god forelder i denne situasjonen. De ønsket også informasjon om hvordan å skape en felles plattform og framtid for barna og hvordan de kunne skille foreldrerollen fra ektefellerollen. Foreldrene ønsket også å få bekreftelser på egne tanker og handlinger. Fortsatt Foreldre-kurset ga dem mulighet til å sjekke med andre om de tenkte normalt. Da det var en del som følte usikkerhet rundt hva som er best for barna, ønsket de å høre hvordan andre foreldre i samme situasjon hadde løst problemene (24;25).

Kursledernes opplevelser av å holde kurset er ikke fanget opp i disse evalueringene. Det er heller ikke funnet andre brukerevalueringer blant kursledere av Fortsatt Foreldre. I denne rapporten kartlegger vi kursledernes erfaringer og synspunkter på Fortsatt Foreldre-kurset samt omfanget og organiseringen av kurset.

Metode og materiale

Denne rapporten baserer seg på en spørreskjemaundersøkelse utført blant kursledere av Fortsatt Foreldre ved familievernkontor i Norge. For å nå alle kurslederne i Fortsatt Foreldre ble det i første omgang sendt ut et elektronisk spørreskjema til postmottakene i alle familievernkontorene i Norge. I e-posten med spørreskjemaet ble det bedt om at postmottakene videresendte lenke til spørreskjema til kursledere av Fortsatt Foreldre. Det ble også oppfordret til å gi beskjed dersom deres familievernkontor ikke har tilbud om kurset. Deretter ble alle familievernkontorene i Norge ringt opp for å kartlegge hvor mange kursledere av Fortsatt Foreldre som var tilknyttet hvert familievernkontor. Vi fikk til sammen oppgitt navn og e-postadresser til 46 kursledere. I tillegg hadde vi adresser til 22 kursledere, som i en tidligere undersøkelse hadde oppgitt at de gjennomfører Fortsatt Foreldre i sitt arbeid med familier. Noen av e-postadressene var ikke gyldige og totalt hadde vi 60 gyldige e-postadresser til kursledere og andre terapeuter for Fortsatt Foreldre-kurset. I andre omgang ble det sendt ut lenke til spørreskjemaer til disse 60 e-postadressene. Det ble til sammen sendt ut tre purringer på spørreskjemaet med en til tre ukers mellomrom.

Spørreskjemaet (Vedlegg 1) inneholdt blant annet spørsmål om kursledernes bakgrunn, hvordan de organiserer kurset, hvordan de opplever å jobbe med de ulike temaene og pedagogiske verktøyene, om de opplever at de ulike temaene og pedagogiske verktøyene bidrar til å oppnå de målsettingene som er satt for kurset, og om de opplever å ha tilstrekkelig med tid og ressurser til å gjennomføre kurset. Spørreskjemaet inneholdt også spørsmål om hvilke meninger kurslederne har om barnefokuset i kurset og hvilke tilpasninger de gjør av kurset. Det var i tillegg åpne felt hvor kurslederne kunne utdype hvordan de mente barnefokuset i kurset kan forbedres, hvilke tilpasninger av kurset de gjør, og på hvilken måte de tenker at de ulike temaene og de pedagogiske verktøyene bidrar positivt til læringsutbytte av kurset.

Spørreskjemaundersøkelsen ble godkjent av personvernombudet ved Folkehelseinstituttet.

Resultater

Utbredelsen og organiseringen av Fortsatt Foreldre-kurset

I dette avsnittet beskrives først utbredelsen av Fortsatt Foreldre-kurset, altså hvor mange og hvilke familievernkontorer i de ulike regionene i Norge som tilbyr Fortsatt Foreldre-kurs. Vi ser deretter på karakteristika ved kurslederne, deres motivasjon for å holde Fortsatt Foreldre-kurs og hvordan de rekrutterer deltakere til kurset. Vi presenterer så en oversikt over antall kurs som har blitt holdt i de ulike regionene de siste to årene og hvor mange som ble planlagt for 2017. Til slutt tar vi for oss organiseringen av Fortsatt Foreldre-kurset; hvor omfattende kurset er og hvilke strategier kurslederne har for å ha struktur og styring i kurset. Prosentandelen er rundet opp til nærmeste hele tall.

Vi fikk inn totalt 51 svar på undersøkelsen. Ettersom flere av epostadressene var til postmottak ved familievernkontorene, har vi ikke oversikt over hvor mange som videresendte spørreskjema og hvor mange som faktisk mottok undersøkelsen blant de 60 adressene vi sendte til. Vi kan derfor ikke angi svarprosent på denne undersøkelsen. Av de som svarte var det omtrent halvparten (N=25; 49%) som hadde fått tilsendt spørreskjema direkte fra oss.

Utbredelsen av kurset og beskrivelse av utvalget

Vi ønsket å få en oversikt over utbredelsen av Fortsatt Foreldre-kurset. Informasjonen om hvilke familievernkontor som tilbyr og gjennomfører Fortsatt Foreldre-kurs fikk vi fra nettsidene og fra telefonsamtaler med ansatte på familievernkontorene.

Tabell 1: Oversikt over familievernkontorene i de fem regionene; region Nord, region Vest, region Midt-Norge, region Sør og region Øst

Regioner	Familievernkontor i regionene som holder Fortsatt Foreldre-kurs	Familievernkontor i regionene som ikke holder Fortsatt Foreldre-kurs
Region Nord	Alta og Hammerfest Familievernkontor	Indre Finnmark familievernkontor
	Familievernkontoret i Mosjøen	Familievernkontoret i Øst Finnmark
	Harstad og Narvik familievernkontor	Tromsø familievernkontor
	Familievernkontoret i Bodø	Lofoten Vesterålen familievernkontor
Region Midt-Norge	Finnsnes familievernkontor	Familievernkontoret i Mo i Rana
	Familievernkontoret i Namsos	Familievernkontoret i Levanger
	Familievernkontoret Sør-Trøndelag	Familievernkontoret i Molde
	Familievernkontoret i Ålesund	
	Familievernkontoret i Kristiansund	
	Familievernkontoret i Mosjøen	

Region Vest	Familievernkontoret Bergen og Omland	Biskopshavn Familievernkontor
	Stiftelsen Bjørgvin familierådgivning	Familievernkontoret Odda
	Sunnfjord og Sogn familievernkontor	
	Nordfjord Familievernkontor	
	Familievernkontoret på Stord	
	Stavanger familievernkontor	
	Haugalandet familievernkontor	
	Bryne familievernkontor	
	Egersund familievernkontor	
Region Sør	Familievernkontoret Hallingdal	Grenland Familievernkontor
	Familievernkontoret Ringerike	Familievernkontoret i Aust-Agder
	Familievernkontoret Søndre Vestfold	Familievernkontoret Øvre Telemark
	Familievernkontoret Vestfold	Familievernkontorene Drammen-Kongsberg, avdeling Drammen
	Familievernkontoret i Vest-Agder, avdeling Kristiansand	Familievernkontorene Drammen-Kongsberg, avdeling Kongsberg
	Familievernkontoret i Vest-Agder, avdeling Farsund	
Region Øst	Familievernkontoret Christiania Torv	Familievernkontoret Otta
	Familievernkontoret Enerhaugen	Familievernkontoret Follo
	Familievernkontoret Homansbyen	
	Familievernkontoret Asker og Bærum	
	Familievernkontoret Østfold	
	Familievernkontoret Innlandet	
	Familievernkontoret Romerike Kongsvinger	

Tabellen viser hvilke familievernkontor i de fem regionene som tilbyr og gjennomfører Fortsatt Foreldre-kurs, og hvilke som ikke gjør det.

Det ble identifisert 16 familievernkontor i Norge som ikke driver Fortsatt Foreldre-kurs (Tabell 1). Noen av de store familievernkontorene tilbyr ikke Fortsatt Foreldre-kurs, for eksempel Tromsø familievernkontor og familievernkontorene Drammen Kongsberg. Kurset tilbys imidlertid på ulike familievernkontor i alle de fem regionene i landet og foreldre som har behov for det kan henvises til disse kontorene. Årsakene til at noen familievernkontor ikke tilbyr kurset er, ifølge telefonsamtaler med ansatte på familievernkontorene, at det ikke er nok ressurser eller at det ikke prioriteres framfor andre

foreldreveiledningskurs² og kliniske saker. Noen ytret ønske om tettere oppfølging av Bufdir med tanke på hvordan kurset skal organiseres og implementeres.

Kurslederne var ulikt fordelt i de fem regionene. Det var 22 kursledere fra region Øst, 15 kursledere fra region Vest, fem kursledere fra region Midt-Norge, fem kursledere fra region Sør og fire kursledere fra region Nord som svarte på undersøkelsen.

Tabell 2: Beskrivelse av kurslederne som svarte på undersøkelsen (N=51)

	N (%)
Kjønn	
Kvinne	41 (80)
Mann	10 (20)
Alder (år)	
<30	2 (4)
31-40	5 (10)
41-50	14 (28)
51-60	22 (43)
>60	8 (16)
Yrkesgruppe	
Psykolog	18 (35)
Familieterapeut/ sosionom	33 (65)

I tabell 2 ser vi at de fleste av kurslederne som svarte på denne undersøkelsen er kvinner, og at over halvparten (59%) av kurslederne er over 50 år. Omtrent 35% av kurslederne er utdannet psykologer, resten er familieterapeuter eller sosionomer.

Motivasjon for å holde kurset

Vi ønsket å vite hva som gjør at kurslederne holder Fortsatt Foreldre-kurs. Spørsmålet som ble stilt i spørreskjemaet var: «Hva er din motivasjon for å holde Fortsatt Foreldre-kurs?». Kurslederne hadde mulighet til å krysse av på flere av svaralternativene. Tabell 3 viser kurslederens svar på spørsmålene.

² Bufferkurs, kurs for foreldre som har mistet omsorgen for sine barn, Circle of Security, kurs for fedre og minikurs for foreldre med høyt konfliktnivå (minikurset er utviklet av Bergen og Omland familievernkantor).

Tabell 3: Kursledernes motivasjon for å holde Fortsatt Foreldre-kurs (N=51)

	Region Nord N (%)	Region Midt N (%)	Region Vest N (%)	Region Sør N (%)	Region Øst N (%)
Jeg har blitt oppfordret av min leder til å holde kurset	0 (0)	2 (40)	2 (13)	2 (40)	10 (45)
Det inngår som en del av mine arbeidsoppgaver	2 (50)	1 (20)	7 (47)	1 (20)	7 (32)
Jeg har selv valgt å holde kurset	2 (50)	2 (40)	10 (67)	2 (40)	15 (68)
Det er givende	1 (25)	3 (60)	8 (53)	1 (20)	11 (50)
Jeg mener det er et viktig kurs	1 (25)	3 (60)	10 (67)	3 (60)	15 (68)
Etterspørsel fra foreldre	0 (0)	0 (0)	1 (7)	0 (0)	0 (0)

Tabellen viser svarene til kurslederne i de fem regionene. Svarene er ikke gjensidig utelukkende.

Som vist i Tabell 3 svarte 20%-47% fra de fem regionene at å holde Fortsatt Foreldre-kurs inngår som en del av deres arbeidsoppgaver. Videre svarte 40%-68% av kurslederne fra hver region at de selv har valgt å holde kurset. En stor andel (60% eller mer) fra region Midt- Norge, Vest, Sør og Øst mener at Fortsatt Foreldre-kurset er et viktig kurs.

Rekruttering av deltakere til kurset

I Fortsatt Foreldre sitt ressurshefte for fagpersoner (39) står det at deltakere kan bli rekruttert via internettannonsering og brosjyrer på for eksempel helsestasjoner og legekontorer. I følge ressursheftet kan det være utfordrende å rekruttere deltakere til et kurs som går over flere uker. Dersom man rekrutterer bredt kan det være lettere å rekruttere deltakere til et kurs med en mer avgrenset tidsramme. Problemet kan da være at man mister effekten som følger av å gjennomføre et opplegg over tid. På den annen side kan deltakerne få en rask innføring i stoffet som gjennomgås på Fortsatt Foreldre-kurset og kan starte sin egen prosess med å få til et bedre samarbeid med eks-partner.

Vi ønsket å vite hvordan kurslederne rekrutterer deltakere til Fortsatt Foreldre-kurset og stilte spørsmålet: «Hvordan foregår rekrutteringen?». Kurslederne hadde mulighet til å krysse av på flere av svaralternativene. Tabell 4 viser kursledernes svar på spørsmålet.

Tabell 4: Hvordan foregår rekruttering av foreldrene (N=51)

	N (%)
Gjennom direkte kontakt med deltaker	36 (71)
Gjennom informasjon og rekruttering på familievernkantor og	47 (92)
Gjennom annonser og redaksjonell omtale i lokalpressen	4 (8)
Gjennom plakater og informasjonsmateriell på legekantor og oppslagstavler	6 (12)
Fra nettside	31 (61)
Fra bekjente	5 (10)

Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende

Ser vi på hvordan rekrutteringen foregår (Tabell 4), rapporterte nesten alle kurslederne (over 90%) at de rekrutterer foreldre gjennom å informere ved for eksempel familievernkontorene og helsestasjonene. En stor andel av kurslederne (mellom 60-70%) rekrutterer via direkte kontakt med foreldrene og over 60% rekrutterer via nettsidene.

Antall kurs som tilbys i regionene

Hvert familievernkontor avgjør selv hvor mange kurs det er behov for å tilby årlig. Vi ønsket derfor å vite hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs som ble holdt eller er planlagt holdt i de fem regionene i årene 2015-2017 og stilte spørsmålene: «Hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs gjennomførte din enhet i 2015?», «Hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs gjennomførte din enhet i 2016?» og «Hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs planlegger din enhet i 2017?». Kurslederne kunne krysse av på ett svaralternativ for hvert årstall. Tabell 5 viser kursledernes svar på spørsmålene.

Tabell 5: Antall Fortsatt Foreldre-kurs som er gjennomført eller planlagt i de fem regionene (N=51).

Årstall og antall kurs	Region Nord N (%)	Region Midt N (%)	Region Vest N (%)	Region Sør N (%)	Region Øst N (%)
2015					
0					9 (41)
1-3	3 (75)	1 (20)	8 (53)	5 (100)	6 (27)
4-6	1 (25)	1 (20)	4 (27)		5 (23)
7-9			3 (20)		2 (9)
Vet ikke		1 (20)			
2016					
0	3 (75)	3 (60)	1 (7)	1 (20)	8 (36)
1-3	1 (25)	1 (20)	9 (60)	4 (80)	7 (32)
4-6			4 (27)		5 (23)
7-9			1 (7)		2 (9)
Vet ikke		1 (20)			
2017					
0		1 (20)	2 (13)		6 (27)
1-3	2 (50)	3 (60)	8 (53)	5 (100)	7 (32)
4-6			2 (13)		6 (27)
7-9			3 (20)		3 (14)
Vet ikke	2 (50)				

Kategoriene er gjensidig utelukkende.

I Tabell 5 ser vi at de aller fleste kurslederne svarte at det ble holdt ett til tre kurs i året ved hvert familievernkontor i perioden 2015-2017. Det var hovedsakelig kursledere fra kontorer i region vest og øst som svarte at de holdt fire til seks, og syv til ni kurs i 2016 og planlegger det samme i 2017. Ingen av kurslederne svarte at de har holdt, eller planlegger å holde ti eller flere Fortsatt Foreldre-kurs. Regionene nord, Midt-Norge og sør planlegger færre Fortsatt Foreldre-kurs i 2017 enn tidligere år. Til sammen 9 (18%) kursledere fra regionene øst, vest og Midt-Norge svarte at det ikke er planlagt å holde Fortsatt Foreldre-kurs ved deres kontorer i 2017.

Organisering av kurset

Fortsatt Foreldre-kurset kan organiseres på ulike måter. Vi ønsket å vite hvordan kurslederne har valgt å organisere kurset. De neste spørsmålene gjelder det siste kurset kurslederne holdt. Kurslederne hadde mulighet til å krysse av ett av svaralternativene per spørsmål. I tabell 6 framstilles spørsmålene og kursledernes svar.

Tabell 6: Organisering av kurset (N=51)

Spørsmål og svar om organisering av kurset	N (%)
Hvordan deltar partene i kurset?*	
Kurset var for en forelder av gangen	45 (88)
Begge foreldrene inviteres til å delta på samme kurs	3 (6)
Kurset holdes som del av mekling	0 (0)
Hvor hyppig ble møtene avholdt?	
En gang per uke	36 (71)
To ganger per måned	7 (14)
Over hvor lang tid strekker kurset seg?	
En helg/ to til tre dager	7 (14)
En måned	14 (28)
To til fem måneder	23 (45)
Hvor mange timer varer hver temaøkt?	
En til to timer	16 (31)
Mer enn to timer	31 (61)
Hva var det samlede timeantallet for dette kurset?	
Fem timer	3 (6)
Seks til ti timer	19 (37)
Mer enn ti timer	26 (51)

Hvor stor var gruppen på dette kurset? *	
Tre til fem deltakere	18 (35)
Seks til ti deltakere	27 (53)
Mer enn ti deltakere	2 (4)
Hvordan delte du inn gruppen? Den var basert på:	
Alder på barnet	0 (0)
Alder på deltakerne	0 (0)
Deltakernes erfaringer	3 (6)
Avstand fra bruddet	0 (0)
Jeg delte ikke inn gruppen. Gruppen var blandet.	45 (88)

Kategoriene er gjensidig utelukkende. *N=50.

Av Tabell 6 ser vi at nesten 90% av kurslederne svarte at kurset ble arrangert for en forelder av gangen. Ingen av kurslederne svarte at kurset ble holdt som del av mekling. De fleste svarte at møtene ble holdt en gang i uken (71%), at hver temaøkt varte i mer enn to timer (61%), at kurset strakte seg over to til fem måneder (45%), og at gruppene hadde en størrelse på seks til ti deltakere (53%).

Rammene rundt kurset

I følge Fortsatt Foreldres ressurshefte for fagpersoner (39) er det viktig å tydeliggjøre for foreldrene at Fortsatt Foreldre er et kurs og ikke en terapigruppe. I den sammenheng kan det være nyttig å styre gruppen slik at det lages en struktur hvor foreldrene får vite hva slags rolle foreldrene eller kurslederne skal ta underveis i kurset. Vi ønsket å vite hvordan kurslederne styrer kurset og stilte spørsmålet: «Hvordan sørger du for struktur og styring i kurset?». Kurslederne hadde mulighet til å krysse av på flere av svaralternativene. Tabell 7 viser kursledernes svar på spørsmålet.

Tabell 7: Hvordan sørger kurslederne for struktur og styring i kurset (N=51)

	N (%)
Tydeliggjør for deltakerne hva slags rolle de (kurslederne) skal ha underveis i kurset	23 (45)
Veksler mellom å styre deltakerne stramt og slippe løs	34 (67)
Fordeler tiden mellom hver deltaker	10 (20)
Har individuelle samtaler med deltakerne	2 (4)

Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende.

Tabell 7 viser at kurslederne sørger for struktur og styring i kurset hovedsakelig ved å tydeliggjøre for foreldrene hva slags rolle de som kursledere skal ha underveis i kurset (45%) og å veksle mellom å styre deltakerne stramt og slippe løs (67%).

Kursledernes opplevelse av Fortsatt Foreldre- kurset

I dette avsnittet ser vi nærmere på kursledernes opplevelser av kurset. Vi undersøker i hvilken grad kurslederne opplever å ha nok ressurser til kurset og hva de mener om nytteverdien av kurset. Vi ser også på hvordan de opplever at gjennomførbarheten til kurset er i forhold til den tiden de har til rådighet. Deretter tar vi for oss kursledernes synspunkter på hvilke temaer og pedagogiske verktøy som bidrar spesielt positivt til foreldrenes læringsutbytte. Til slutt ser vi på kursledernes oppfatning av i hvilken grad de ulike temaøktene bidrar til å oppnå de målene som er satt for de ulike delene av kurset.

Ressurser og nytteverdi av kurset

Vi ønsket å vite om kurslederne opplever å ha tilstrekkelig ressurser til å holde Fortsatt Foreldre-kurs og stilte spørsmålet: «I hvilken grad opplever du å ha nok ressurser til kurset som helhet?». Vi ønsket også å vite hva kurslederne mener om nytteverdien av kurset og stilte spørsmålet: «I hvor stor grad tror du at deltakerne vil få nytte av kunnskapen du formidler på kurset?». På begge spørsmålene hadde kurslederne mulighet til å svare på ett av svaralternativene. I tabell 8 og 9 presenteres kursledernes svar.

Tabell 8: I hvilken grad opplever kurslederne å ha nok ressurser til kurset som helhet (N=51)

	N (%)
I svært liten grad	1 (2)
I liten grad	6 (12)
I tilstrekkelig grad	38 (75)
I stor grad	4 (8)
I svært stor grad	0 (0)

Kategoriene er gjensidig utelukkende.

Tabell 9: I hvor stor grad opplever kurslederne at foreldrene får nytte av kurset (N=51)

	N (%)
I svært liten grad	0 (0)
I liten grad	2 (4)
I tilstrekkelig grad	11(22)
I stor grad	19 (37)
I svært stor grad	11(22)

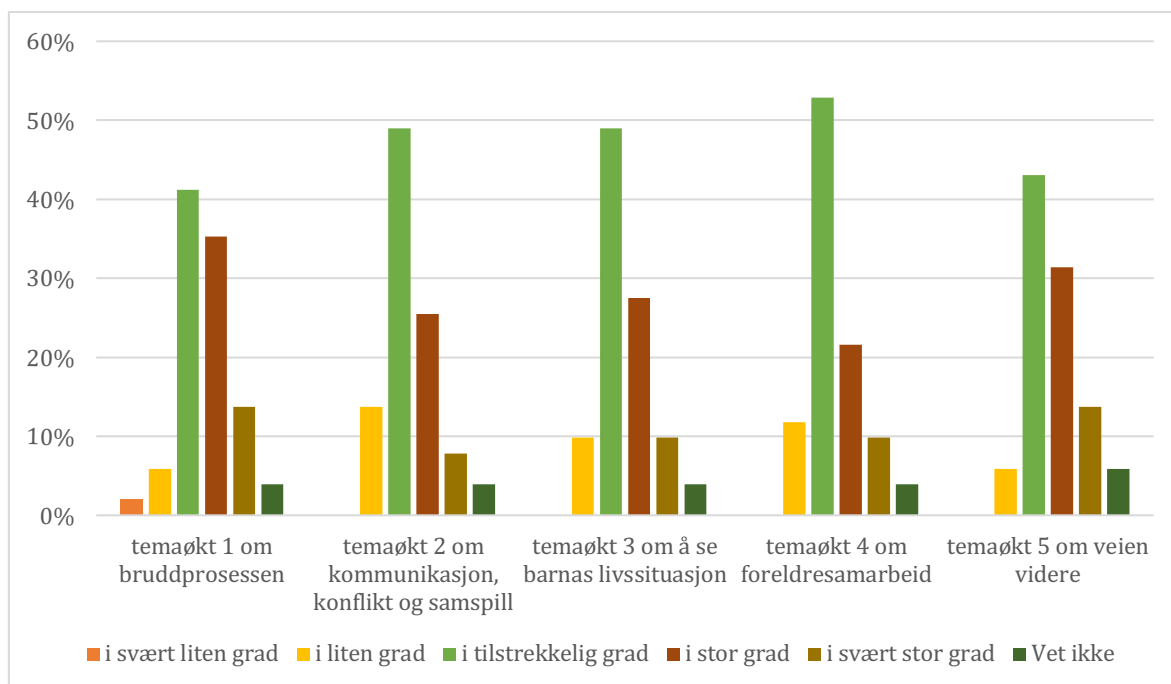
Kategoriene er gjensidig utelukkende.

Av tabell 8 ser vi at over 80% av kurslederne mente at de i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad har nok ressurser til kurset som helhet. I tabell 9 ser vi at 80% av kurslederne mener at foreldrene i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad vil få nytte av kunnskapen som formidles på kurset.

Gjennomførbarheten av kurset

Vi ønsket å vite om kurset lar seg gjennomføre innenfor tiden de har til rådighet. Vi stilte spørsmålene: «I hvilken grad opplever du å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de ulike temaene på kurset?» og «I hvilken grad opplever du å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de ulike pedagogiske verktøyene på kurset?». For hvert av spørsmålene hadde kurslederne mulighet til å krysse av på flere av svaralternativene. Kursledernes svar presenteres i figur 1 og 2.

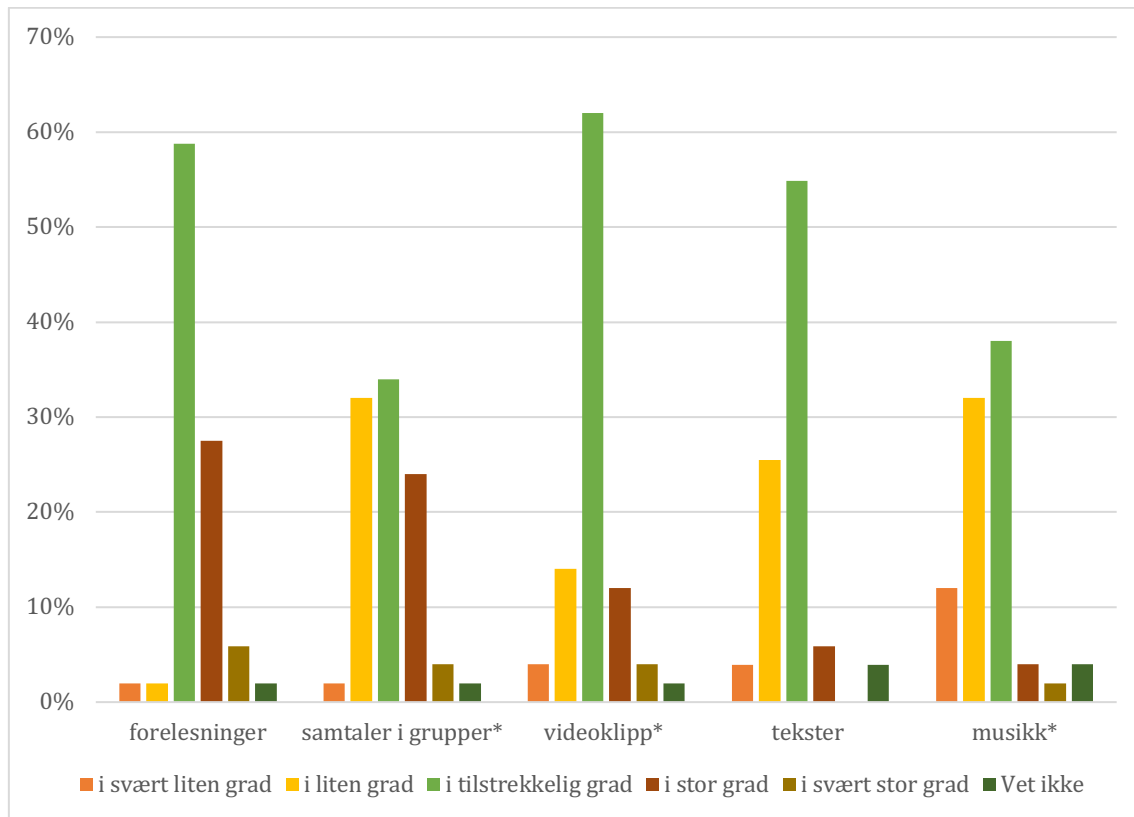
Figur 1: Opplever kurslederne å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med temaene på kurset (N=51).

Figuren viser prosentvis fordeling av kursledernes svar på i hvilken grad de opplever å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de fem temaene på kurset. Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende

I Figur 1 ser man at mellom 41 og 53% svarte at de opplever å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de ulike temaene, og mellom 32 og 49% svarte at de i stor eller svært stor grad opplever å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de ulike temaene.

Figur 2: Opplever kurslederne å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de pedagogiske verktøyene på kurset (N=51)

Figuren viser prosentvis fordeling av kursledernes svar på i hvilken grad de opplever å ha tid til å jobbe med de pedagogiske verktøyene på kurset. Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende. *N=50

I Figur 2 ser vi at over halvparten av kurslederne opplever å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med følgende pedagogiske verktøy: forelesninger (59%), videoklipp (62%) og tekster (55%). Videre opplever en andel i stor eller i svært stor grad å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med følgende pedagogiske verktøy: forelesninger (34%), samtaler i grupper (28%), videoklipp (16%), tekster (6%) og musikk (6%). Vi ser imidlertid at 34% opplever å ha for lite tid til samtaler i grupper, 44% opplever å ha for lite tid til å bruke musikk og 29% for lite tid til å bruke tekster som pedagogisk verktøy.

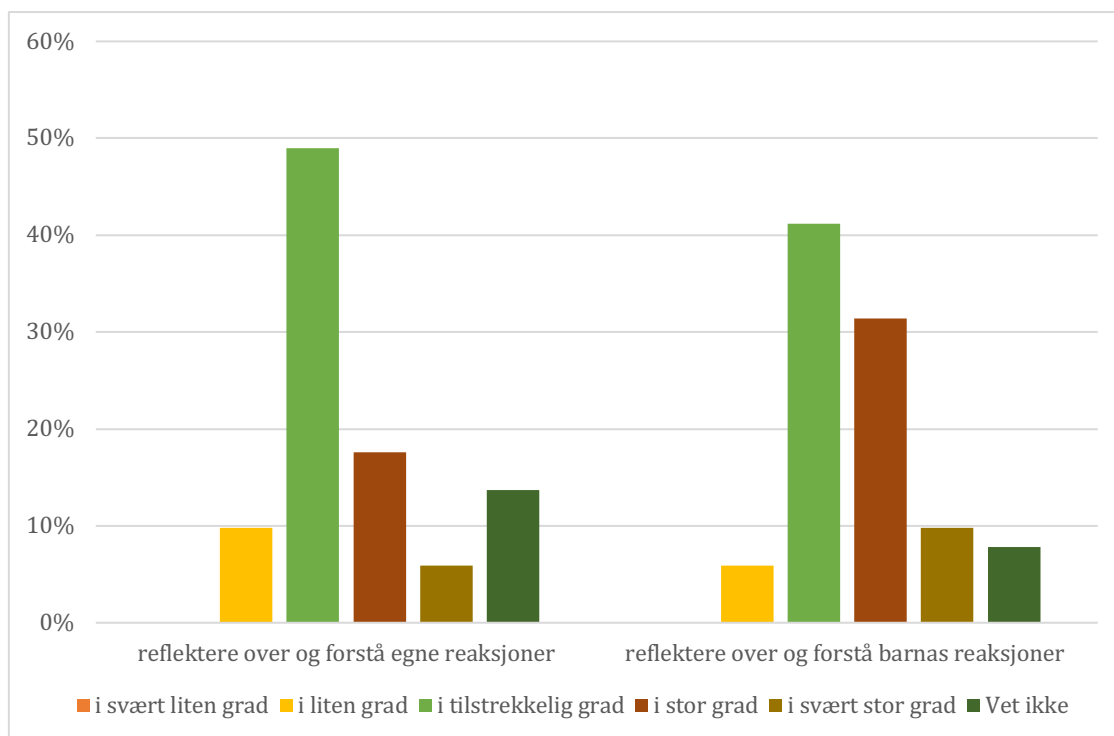
Måloppnåelse for temaene i kurset

Vi ønsket å kartlegge i hvilken grad kurslederne opplever at de klarer å oppnå de målene som er satt for de ulike temaøktene. Det ble stilt spørsmål om dette for hvert av temaene. I avsnittene under vil det fokuseres på de fem temaøktene (tema 1 om bruddprosessen, tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill, tema 3 om å se barns livssituasjon, tema 4 om foreldresamarbeid, og tema 5 om veien videre) og målsetningene til temaene. Det vil fokuseres på utfallene som kurslederne skal gi innspill til, stimulere til eller bidra til å oppnå (45). Tema 1 og 2 vil bli omtalt hver for seg fordi de har flere hovedmål per tema; tema 1 har to hovedmål og tema 2 har tre hovedmål. Tema 3, 4 og 5 omtales samlet fordi de har kun ett hovedmål per tema.

Tema 1 om bruddprosessen

For å undersøke om kurslederne opplever at tema 1 bidrar til å oppnå de målene som er satt, nemlig at deltakerne klarer å reflektere over og forstå sine egne og barnas reaksjoner, ble følgende spørsmålet stilt: «I hvor stor grad opplever du at tema 1 om bruddprosessen bidrar til at deltakerne klarer å reflektere over og forstå egne reaksjoner?» og «I hvor stor grad opplever du at tema 1 om bruddprosessen bidrar til at deltakerne klarer å reflektere over og forstå barnas reaksjoner?». Kurslederne hadde mulighet til å svare på ett av svaralternativene. I figur 4 presenteres kursledernes svar.

Figur 3: I hvilken grad bidrar tema 1 om bruddprosessen til å nå målene som er satt for økten (N=51)

Figuren viser prosentvis fordeling av kursledernes svar på i hvilken grad tema 1 bidrar til at deltakerne klarer å reflektere over og forstå egne og barnas reaksjoner. Kategoriene er gjensidig utelukkende.

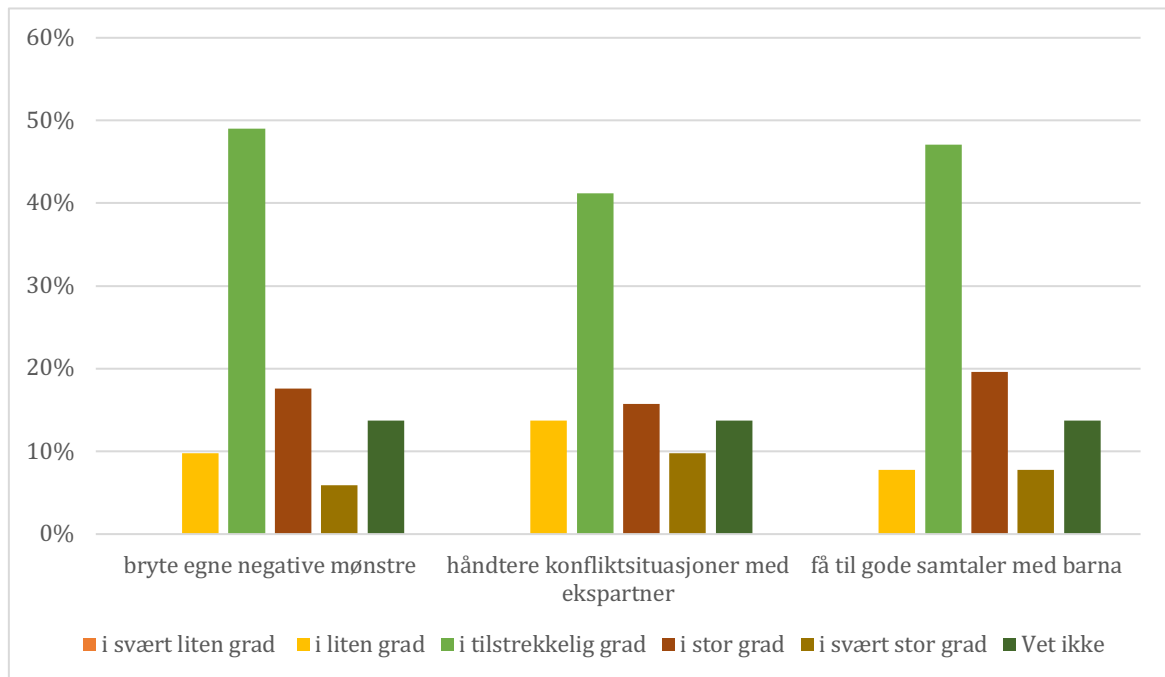
I Figur 3 ser vi at de fleste kurslederne (73%) svarte at tema 1 bidrar i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad til å oppnå målet som er satt for denne økten. Ser vi videre på kursledernes oppfatning av om tema 1 bidrar til at deltakerne klarer å reflektere over- og forstå barnas reaksjoner, svarte de fleste (82%) at denne økten i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad bidrar med å oppnå dette målet.

Tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill

Vi ønsket å vite om kurslederne opplever at temaøkt 2 bidrar til å oppnå målene som er satt for denne økten, nemlig at foreldre som deltar skal klare å bryte negative samspillsmønstre, håndtere konfliktsituasjoner med eks-partner og få til gode samtaler med barna. For tema 2 ble følgende spørsmål stilt: «I hvor stor grad opplever du at tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill bidrar til at deltakerne klarer å bryte egne negative mønstre?», «I hvor stor grad opplever du at tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill bidrar til at deltakerne klarer å håndtere konfliktsituasjoner med ekspartner?», «I hvor stor grad opplever du at tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill bidrar til at deltakerne klarer å få til

gode samtaler med barna?». Kurslederne hadde mulighet til å svare på ett av svaralternativene for hvert spørsmål. I figur 5 presenteres kursledernes svar.

Figur 4: Bidrar tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill til å nå målene som er satt for økten (N=51)

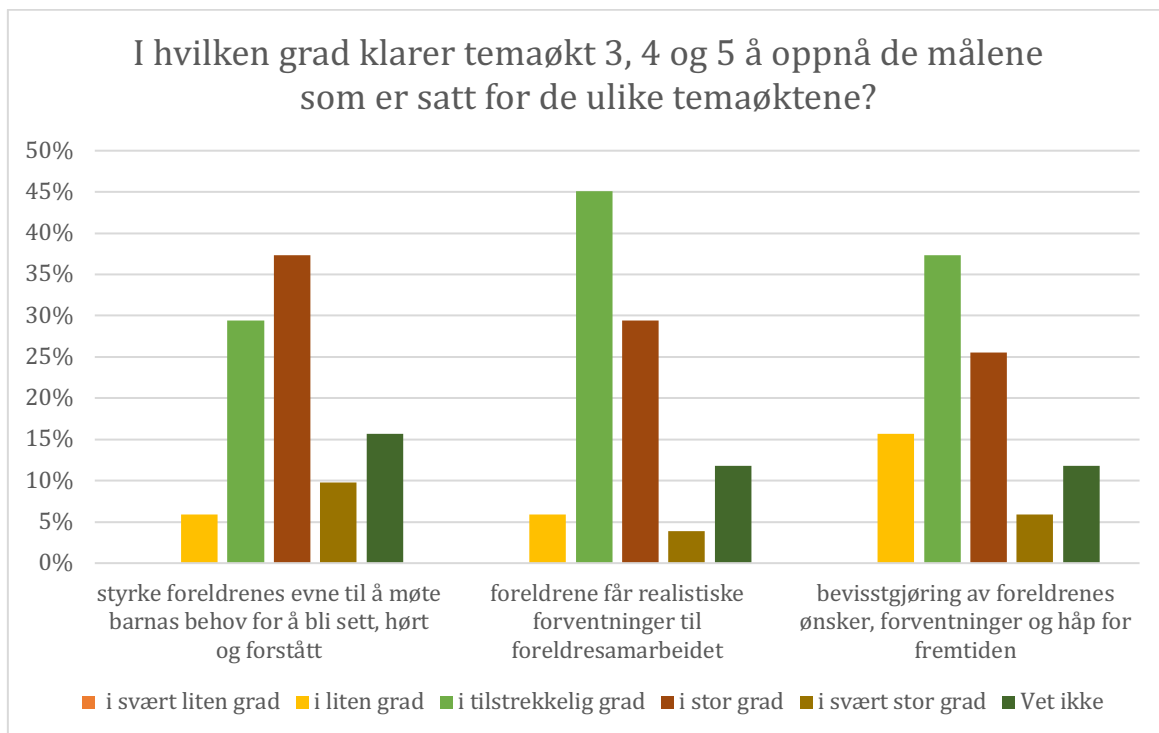
Figuren viser prosentvis fordeling av kursledernes svar på om tema 2 bidrar til at foreldre som deltar klarer å bryte negative samspillsmønstre, håndtere konfliktsituasjoner med eks-partner og få til gode samtaler med barna. Kategoriene er gjensidig utelukkende.

I figur 4 ser vi på de tre spørsmålene samlet. Over halvparten av kurslederne svarte at tema 2 i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad bidrar til at deltakerne klarer å bryte egne negative mønstre (73%), håndtere konfliktsituasjoner med ekspartner (67%) og få til gode samtaler med barna (75%).

Temaene 3 om å se barnas livssituasjon, 4 om foreldresamarbeid og 5 om veien videre

Vi ønsket videre å vite om kurslederne opplever at tema 3 om å se barnas livssituasjon bidrar til å oppnå målet om å styrke foreldrenes evne til å møte barnas behov for å bli sett, hørt og forstått og stilte spørsmålet: «I hvor stor grad opplever du at tema 3 om å se barnas livssituasjon bidrar til å styrke foreldrenes evne til å møte barnas behov for å bli sett, hørt og forstått?». Vi ønsket også å vite om kurslederne opplever at tema 4 bidrar til å oppnå målet om at foreldrene får realistiske forventninger til foreldresamarbeidet og stilte spørsmålet: «I hvor stor grad opplever du at tema 4 om foreldresamarbeid bidrar til at foreldrene får realistiske forventninger til foreldresamarbeidet?». Til slutt ønsket vi å vite om tema 5 bidrar til å oppnå målet om bevisstgjøring av foreldrenes ønsker, forventninger og håp for fremtiden og stilte spørsmålet: «I hvilken grad opplever du at tema 5 om veien videre bidrar til å bevisstgjøre om foreldrenes ønsker, forventninger og håp for fremtiden?». For hvert av spørsmålene hadde kurslederne mulighet til å svare på ett av svaralternativene. I figur 6 presenteres kursledernes svar.

Figur 5: Bidrar tema 3 om å se barnas livssituasjon, 4 om foreldresamarbeid og 5 om veien videre til å oppnå målene som er satt for de ulike øktene (N=51)

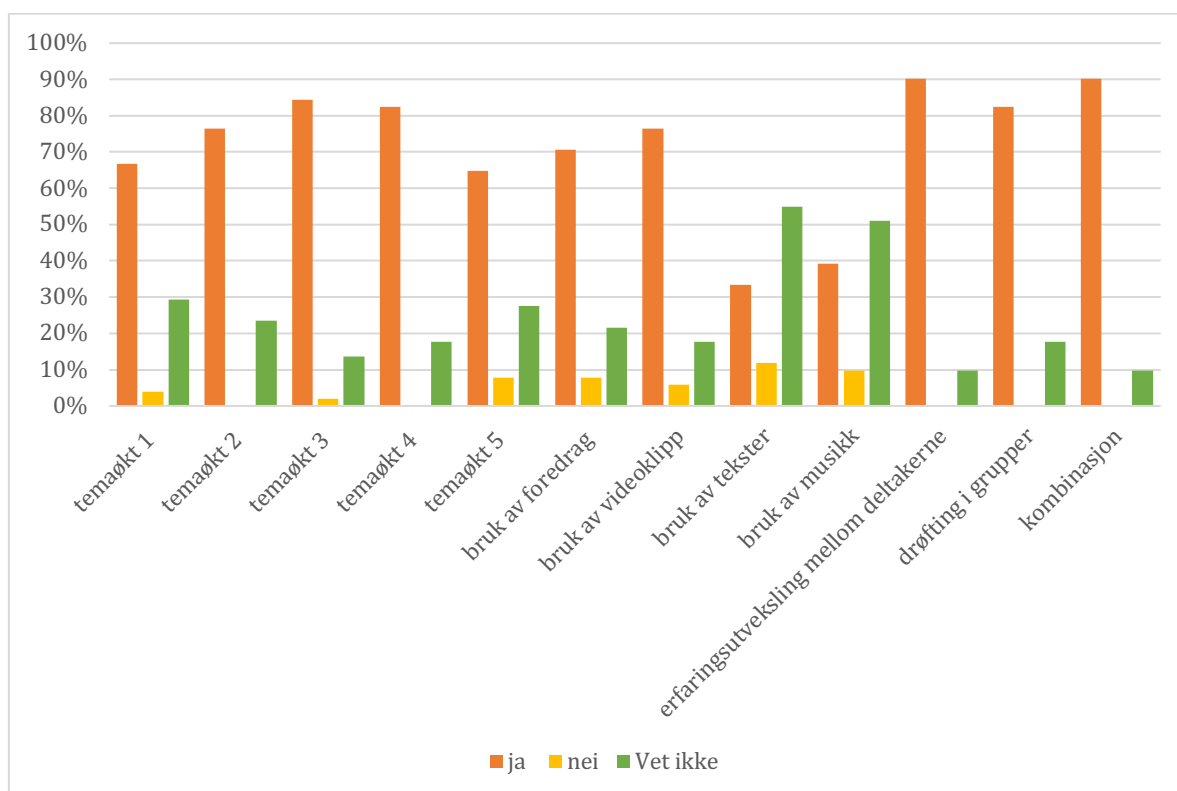
Figuren viser prosentvis fordeling av kursledernes svar på i hvilken grad tema 3 bidrar til å møte barnas behov for å bli sett, hørt og forstått, i hvilken grad tema 4 bidrar til at foreldrene får realistiske forventninger til foreldresamarbeidet, og i hvilken grad tema 5 bidrar til bevisstgjøring av foreldrenes ønsker, forventninger og håp for fremtiden. Kategoriene er gjensidig utelukkende.

Av figur 5 ser vi at drøyt halvparten av kurslederne (56%) svarte at tema 3 om å se barnas livssituasjon i tilstrekkelig eller stor/ svært stor grad bidrar til å oppnå målet som er satt. Her svarte drøyt 15% at de ikke visste. Når det gjelder temaøkt 4 om foreldresamarbeid svarte en stor del kurslederne (78%) at denne økten i tilstrekkelig eller stor/ svært stor grad bidrar til at foreldrene får realistiske forventninger til foreldresamarbeidet. Til slutt ser vi kursledernes oppfatning av om temaøkt 5 om veien videre bidrar til å oppnå målet som er satt. Et flertall av kurslederne (69%) svarte at denne økten i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad bidrar til å oppnå målet som er satt for denne økten, mens drøyt 15% svarte at økten i liten grad bidrar til å nå målet og nesten 12% svarte at de ikke visste.

Læringsutbytte for deltakerne

Vi ønsket å vite om det er temaer eller pedagogiske verktøy som bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for foreldrene som deltok på kurset og stilte spørsmålet: «Er det temaer eller pedagogiske verktøy som bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for deltakerne?». Kurslederne kunne krysse av for flere svaralternativer per spørsmål. I figur 3 presenteres kursledernes svar.

Figur 6: Temaer eller pedagogiske verktøy som bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for foreldrene som deltar på kurset (N=51)

Figuren viser prosentvis fordeling av kursledernes svar på hvilke elementer som bidrar til læringsutbytte for deltakerne på kurset. Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende.

I figur 6 ser vi at en stor andel av kurslederne (mellom 65% og 90%) mente at alle temaene og de pedagogiske verktøyene bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne. Nesten alle kurslederne (90%) svarte at erfaringsutveksling mellom deltakerne og kombinasjonen av de ulike temaene og pedagogiske verktøyene bidrar spesielt positivt til læringsutbytte. Derimot var det bare 30-40% som svarte at bruk av tekster og musikk bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne. Her svarte litt over 50% at de ikke visste om disse verktøyene bidrar positivt. Til slutt er det verdt å merke seg at ingen av kurslederne svarte at tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill, og tema 4 om foreldre-samarbeid *ikke* bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne. Det samme gjelder de pedagogiske verktøyene erfaringsutveksling mellom deltakerne, drøfting i grupper og kombinasjonen av de ulike temaene og pedagogiske verktøyene.

Nytteverdien av temaer og pedagogiske verktøy

På spørsmål om i hvor stor grad kurslederne tror at deltakerne vil få nytte av kunnskapen de formidler, svarte majoriteten av kurslederne (80%) i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad. I avsnittene nedenfor presenteres temaene som kurslederne mente bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for foreldre. I tillegg presenteres kursledernes utdypende svar på hvordan de mener de ulike temaene bidrar positivt.

Temaene gir deltakerne mulighet til selvrefleksjon

Tema 1 om bruddprosessen

Kurslederne rapporterte at temaet om bruddprosessen bidrar til kunnskap, bevisstgjøring, forståelse og aksept av egne og den andre partens følelser og reaksjoner. Dette trekkes fram som viktige elementer i læringsprosessen. Det at deltakerne får muligheten til å reflektere over egen bruddprosess og normalisering av følelser og opplevelser etter bruddet trekkes også frem som viktige elementer.

En respondent skrev: «Det å normalisere vanskene knyttet til et samlivsbrudd og det å betegne bruddprosessen som en krise med krisereaksjoner, tror jeg har vært nyttig for flere foreldre. Det å få informasjon om vanlige krisereaksjoner tror jeg også har vært nyttig ved å gi deltakerne økt forståelse både for seg selv og sin ekspartners reaksjoner/handlinger». En annen respondent skrev: «Bevisstgjøring for hvordan opplevelser, tanker og følelser rundt bruddet kan virke på samarbeidet mellom foreldrene etter brudd. Forstå seg selv og den andre bedre».

Tema 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill

Kurslederne rapporterte at temaet om kommunikasjon, konflikt og samspill bidrar til at deltakerne får et innblikk i sin egen atferd og kan reflektere over hvordan de selv opptrer i slike situasjoner (bruddsituasjonen). Foreldrene får også økt bevissthet om hvordan de selv kan gjøre endringer og kunnskap om hva som fremmer og eventuelt hemmer god kommunikasjon. Deltakerne får i tillegg hjelp til å skifte perspektiv og får nye verktøy og kommunikasjonsmuligheter ovenfor den andre parten. Kurslederne skrev videre at deltakerne lærer om den tredelte hjernen (en modell som viser at hjernen har tre hovedfunksjoner; en som regulerer basale kroppsfunksjoner, en som er knyttet til følelser og en som kalles den tenkende hjernen) på kurset, noe som hjelper til å forstå egne reaksjonsmønstre.

En kursleder skrev «Det å få mer informasjon om disse prosessene tror jeg kan hjelpe deltakerne til å se på seg selv og sine egne problemer med litt andre øyne og ta et metaperspektiv i forhold til sin egen situasjon». En annen skrev «gir deltakerne nye ideer og tanker om hvordan de kan skape godt samarbeid med partneren».

Tema 3 om å se barnas livssituasjon

Kurslederne rapporterte at temaet om å se barnas livssituasjon hjelper foreldrene til å se barnas perspektiv og motiverer foreldrene til å finne gode løsninger for å skåne barna fra foreldrenes uenigheter. Videre skrev de at foreldrene får økt forståelse for barnas følelser og atferd i den nye situasjonen de er i. Økten bidrar også til å gi nye ideer til hvordan foreldre kan snakke med barna. Foreldrene får informasjon om hva som er viktig for barna i bruddprosessen, om at de må ta ansvar for samspillet med barna og hjelpe dem med selvregulering og med å sette ord på ting.

En kursleder skrev: «her får vi ofte god respons, og flere ønsker seg mer tid på dette temaet, som vi noen ganger har tatt med inn i neste kurskveld. Bruker konkrete eksempler de selv står i, også fint at gruppa kan komme med innspill til hverandre. F.eks. god nytte når det sitter en forelder der som ikke ser barnet sitt, og en annen som ikke klarer å motivere barnet til samvær med den andre, kan bidra til andre perspektiv». En annen skrev: «Forstår barnas reaksjoner bedre og skiller de i fra egne som igjen gjør at de opplever flere handlingsmuligheter enn de hadde før».

Tema 4 om foreldresamarbeid

Kurslederne rapporterte at temaet om foreldresamarbeid bidrar positivt ved at det hjelper til med bevisstgjøring av hva som kan påvirke foreldresamarbeidet i positiv eller negativ retning. Kunnskapen foreldrene får i denne økten bidrar til at foreldrene senker forventningene og får mere realistiske forventninger til foreldresamarbeidet. Foreldrene lærer hva de selv kan gjøre for å forbedre forholdet til den andre parten. Sosiale medier har for eksempel vært et tema.

En kursleder skrev: «mange sier de har nytte av de ulike samspillsmetodene vi presenterer, samt at vi fokuserer og gjentar at det er seg selv de kan gjøre noe med, her også bra å bruke gruppas erfaringer, fint når vi får til en blanding av begge kjønn og gruppedeltakere». En annen skrev: «Jeg tror det viktigste her har vært å dempe deltakernes (foreldrenes) forventninger til godt samarbeid og hjelpe til å ha fokus på viktigheten av å skjerme barna fra foreldrekonflikten. Foreldrene har rapportert at de har lært svært mye av hverandre i gruppene i forhold til dette temaet. Utveksling av praktiske erfaringer med å kommunisere på en ok måte som reduserer konflikten».

Tema 5 om veien videre

Kurslederne rapporterte at temaet om veien videre bidrar til å hjelpe foreldrene til selvrefleksjon og hvordan de kan lære av egne erfaringer og komme styrket ut. Kurslederne skrev videre at foreldrene bevisstgjøres i hva som skjer i en nyetablering av familien og lærer om utfordringene en nyetablering kan bety for både barna og de voksne (f. eks at barn og voksne kan ha ulikt tempo inn i nye familiesammensetninger). Det at deltakerne i gruppene har mulighet til å dele erfaringer de har gjort i relasjonen til den andre forelderen, med de andre i gruppen trekkes fram som viktig.

En kursleder skrev: «Fremtidsperspektivet er viktig for å løfte blikket fra mulig sorg og elendighet, evt. fra konflikt de er i med sin eks-partner. Nyfamilier er sentralt tema, både i et voksent -og et barneperspektiv». En annen skrev: «Ta ansvar for eget liv, også for bruddet. Reflekter over hva som var bra, hvordan er du som partner, hva kan du lære, hvilke egenskaper søker du hos en evt ny partner osv. Ta hensyn til barna. Bruk tid. Hvordan er det for barna ifht evt ny partner, stesøsken-praktiske ordninger. Familien er en hovedarena for utvikling av identitet og ved samlivsbrudd kan etablerte oppfatninger utfordres. Steforeldre og stesøsken kan berike og utvikle et barns bilde av seg selv».

De pedagogiske verktøyene bidrar til å åpne opp for følelser og sette ting i perspektiv

Bruk av foredrag og videoklipp

Kurslederne rapporterte at bruk av foredrag og videoklipp kan brukes til å skape avstand til situasjonen, slik at deltakerne får tid og rom til å reflektere over egen situasjon på en trygg måte. Kurslederne svarte videre at foreldrene får ny og nyttig kunnskap om forskning og teori på feltet om samlivsbrudd og om erfaringer fra det kliniske feltet. Økt kunnskap gjør at nyansene kommer fram, noe som gjør at det kan settes i gang gode samtaler i gruppa.

Det ble også trukket fram at de yngre (deltakerne) er vant til visuelle inntrykk og derfor er det nyttig med videoklipp. Det kan være med på å vekke minner for den enkelte og bidra til økt refleksjon og overføring til eget liv. Videoklipp kan bidra med å forsterke budskapet. Videre skrev de at gjenkjenning av situasjonene i filmen gjør at man kan se på sin

egen situasjon med andre briller, noe som kan være lettere når man ikke er i situasjonen selv, men ser det fra utsiden. En kursleder skrev at de pedagogiske verktøyene kan «...skape noe avstand til tema som kan berøre sterkt slik at man kan ta det inn». Tre kursledere skrev her at videofilmene bør fornyes og at det etterlyses nyere skuespillere og «heftigere tema».

Bruk av tekster og musikk

Kurslederne skrev at bruk av tekster forsterker budskapet i de ulike temaene og bidrar til refleksjon både til eget og andres liv. Diktene som står bakerst i det pedagogiske heftet og andre tekster av kjente forfattere bidrar til å utvide og få tilført nye tanker. En kursleder svarte at tekstene: «...åpner opp for følelser rundt enkelte tema slik at det blir lettere å komme til kjernen i konflikten». Kurslederne som svarte at bruk av musikk bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for deltakerne, forklarer dette med at musikk er en god måte å nå folk på. De skrev videre at musikk forsterker budskapet og setter følelser og tankeprosesser som angår den enkelte i sving.

Erfaringsutveksling mellom deltakerne og drøfting i grupper

Kurslederne skrev at noen av foreldrene foretrekker å samtale og lære av andre framfor å bli undervist. Videre rapporterte de om at foreldrenes tilbakemeldinger (brukerevalueringene etter endt kurs) ofte trekker fram denne delen av kurset som spesielt viktig og som en av kildene til at de føler støtte. Erfaringsutveksling mellom deltakerne bidrar også til gjenkjennelse og en mulighet for å forstå ekspartner på en ny måte. En kursleder skrev: «Jeg tenker at det av og til er som om de møtte sin ekspartner, bare uten den emosjonelle stormen. Det er jo veldig hjelpsomt å høre perspektivene til «den andre parten» uten å bli emosjonelt trigget. Jeg tror også at det kjennes godt å merke at man ikke er den eneste som strever med dette». En annen skrev: «Å høre andre som har vært i liknende situasjoner, hva de har erfart. Da føler man seg ikke alene». Personen forteller videre: «At deltakerne under kurset forteller om endringsforsøk de selv har prøvd, og som har medført endring. Det gir andre deltakere mot til selv å prøve. Har noen prøvd å ikke fått endring i relasjonen til den andre samarbeidsparten, kan man også snakke om mulige årsaker til det...».

Kurslederne rapporterte om at drøfting i grupper med refleksjonsoppgaver kan bidra til å se andre perspektiver. Det kan gi ytterligere fordypning og nye tanker, som i sin tur fører til sterkere eierskap til beslutninger som tas. En kursleder skrev: «For noen er det ikke lett å snakke i større grupper, har derfor god erfaring med å veksle mellom plenum og sitte to-tre sammen». En annen kursleder skrev: «Det er noe helt annet å hente erfaringer/råd fra noen som selv har stått i samme situasjon enn fra profesjonelle. Dette har stor påvirkningskraft, og kan motivere deltakerne til å prøve noe de har fått til. Dette har fått god evaluering (av deltakere på kurset)».

Kombinasjon av de ulike temaene og pedagogiske verktøyene

Omtrent alle kurslederne opplevde at det særlig er kombinasjonen av tema og pedagogiske verktøy som bidrar til læringsutbytte for deltakerne. Kurslederne skrev at kombinasjonen av teoretiske og pedagogiske verktøy skaper variasjon og gjør at man kan vinkle budskapet på forskjellige måter. Vekslingen skaper «åpninger» og gjør at kunnskapen kan tas inn på ulike måter og kan gi en rikere prosess. En kursleder svarte at «innholdet i foredraget manifesterer seg kanskje mer når det også blir visualisert». En annen svarte «Appellerer til ulike deler av hjernen. Appellerer både til hode og hjerte. Må være variasjon, folk lærer så forskjellig».

Tilpasning av kurset

For å svare på problemstilling 3 om kursledernes oppfatning av om kurset i stor nok grad er tilpasset foreldrenes behov og om det gjøres individuelle tilpasninger av kurset, stilte vi følgende spørsmål «I hvilken grad opplever du at innholdet i kurset er tilpasset deltakernes behov?», «I hvilken grad opplever du at innholdet i kurset er tilpasset deltakernes bakgrunnskunnskap?», «gjøres det individuelle tilpasninger av kurset?» og “hvilke tilpasninger gjør du?”. På det siste spørsmålet kunne kurslederne krysse av på flere av svaralternativene. Kursledernes svar er framstilt i tabell 10 og 11.

Tabell 10: Innholdet i kurset i forhold til deltakernes behov og bakgrunnskunnskap (N=51)

Spørsmål og svar	N (%)
I hvilken grad opplever du at innholdet i kurset er tilpasset deltakernes behov?	
I svært liten grad	0
I liten grad	6 (12)
I tilstrekkelig grad	13 (26)
I stor grad	23 (45)
I svært stor grad	6 (12)
Vet ikke	2 (4)
I hvilken grad opplever du at innholdet i kurset er tilpasset deltakernes bakgrunnskunnskap?	
I svært liten grad	0
I liten grad	2 (4)
I tilstrekkelig grad	31 (61)
I stor grad	14 (28)
I svært stor grad	1(2)
Vet ikke	2 (4)

Kategoriene er gjensidig utelukkende.

Tabell 11: Tilpasninger til kurset (N=51)

Spørsmål og svar	N (%)
Gjøres det individuelle tilpasninger til kurset?	
Ja	44 (86)
Hvilke tilpasninger gjør du?*	
Endrer på innholdet i de ulike temaene	22 (43)
Endrer på tiden som brukes	30 (59)
Endrer på de pedagogiske verktøyene	22 (43)

Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende. **N=44.

På spørsmål om i hvilken grad kurslederene mener at innholdet i kurset er tilpasset foreldrenes behov svarte 83% i tilstrekkelig grad eller i stor/ svært stor grad. På spørsmål om i hvilken grad kurslederene opplever at kurset er tilpasset foreldrenes bakgrunnskunnskap svarte 89% i tilstrekkelig grad eller i stor/ svært stor grad.

De aller fleste kurslederene (86%) skrev at de gjør individuelle tilpasninger av kurset; i overkant av 40% endrer på innholdet i de ulike temaene og de pedagogiske verktøyene som brukes, og nesten 60% endrer på tiden som brukes.

Individuelle tilpasninger av temaene gjøres etter deltakernes behov og ønsker

Kurslederene ble spurt om å beskrive hvordan de endrer på innholdet i kurset. I avsnittene under beskrives hvordan de endrer på innholdet i de ulike temaene, de pedagogiske verktøyene på kurset og på tiden som brukes.

Endring av innholdet i de ulike temaene

Antall kursledere som svarte på dette spørsmålet var 26 (51%). Disse svarte at de tilføyer eller trekker i fra temaer etter foreldrenes uttrykte behov. Noen nevnte at de legger til temaer som nettikette, mentalisering, hjernens fungering og barns opplevelser. Et par kursledere legger opp til mer refleksjon og undring sammen med deltakerne. En respondent skrev: «tilpasser til gruppas sammensetning og erfaringer og prosessen i gruppa-bruker ulike perspektiver fleksibelt». Tre kursledere svarte at de ønsker mindre tekst på slidesene. En av dem bruker opprinnelig materiale fra Modum bad fordi det er mindre tekst på det, en annen velger ut slides og snakker mer inngående om dem, og den tredje sammenfatter stoffet for å unngå for mange gjentakelser.

Endring av tiden som brukes på de ulike temaene

Det var totalt 17 (33%) kursledere som svarte på dette spørsmålet. Svarene varierte mye og de fleste kurslederene svarte at de tilpasser tiden etter foreldrenes interesse og motivasjon. Noen kursledere skrev at de bruker mer tid på barnefokusert eller på delerunde (at foreldrene deler sine erfaringer med hverandre) og diskusjon i gruppen enn på de andre temaene. Videre var det noen av kurslederene som skrev at de bruker mer tid på bruddet, bearbeiding av bruddet og forståelse av dette, mens andre skrev at foreldrene har lagt bruddprosessen bak seg og at de derfor bruker mindre tid på dette. Et par av kurslederene skrev at de korter ned og slår sammen temaer. En av disse skrev at de har hatt problemer med å få folk til å delta på kurset og at de derfor har kortet ned kurset til 2 timer.

En av kurslederene skrev: «Det varierer, etter gruppens behov og ønsker. Enkelte møter har vært preget av at deltakerne har hatt glede av å dele erfaringer – og da forsøker vi å ta hensyn til det. Andre kvelder har foreldrene bedt om mere undervisning i enkelte tema- og vi forsøker også å imøtekomme slike ønsker». En annen kursleder skrev «hvis de som gruppe for eksempel mange sendt i fra retten så brukes mer tid på forklaring av hvordan vi reagerer under mye press, åpner opp for diskusjoner som igjen kan hjelpe med å øke forståelsen for barnas, den andres og sine egne reaksjoner». En tredje svarte at «Ut fra tilbakemeldingene har vi skjønnet at det de fleste synes er nyttig er: -forstå usynkrone brudd (at man bearbeider bruddet i forskjellig tempo) - forstå barnets fungering- forstå den tredelte hjernen og nødvendigheten for selvregulering for å unngå konflikt. Vi bruker derfor mer tid på dette enn f. eks på (tema 5) veien videre».

Individuelle tilpasninger av de pedagogiske verktøyene som brukes

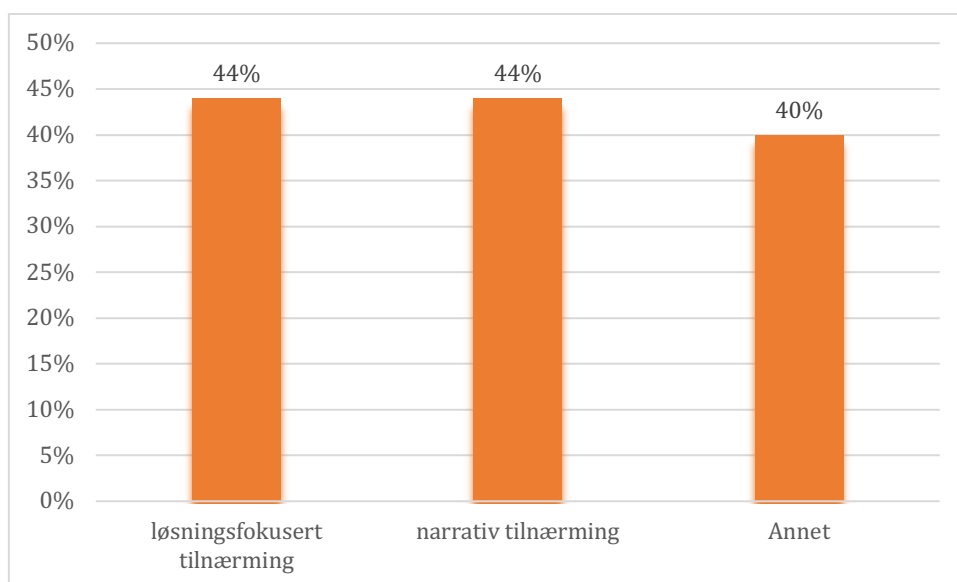
Mer tid på gruppesamtaler

Det var totalt 24 (47%) kursledere som svarte på dette spørsmålet. Seks av disse svarte at de bringer inn andre verktøy som for eksempel bilder/illustrasjoner eller tavle og flipp-over. To av disse nevnte at de ikke bruker filmene, men mer tid på foreldrenes egne erfaringer. To personer svarte at de bruker filmene, men at de også tar inn klipp fra andre filmer eller at de noen ganger har med tekster og musikk, mens de andre ganger utelater det. Videre var det to som svarte at de bruker tid på gruppesamtale hvor kursleder styrer ordet eller at de har tenkt ut egne refleksjonsoppgaver og lagt til videoklipp som ikke var der fra før. En av kurslederne svarte: «Jeg har i hovedsak valgt å benytte meg av gammel versjon av FF (Fortsatt Foreldre) materiale (det vi i sin tid fikk fra Modum Bad...) .... Og vi har i tillegg brukt en del materiale fra RVTSSØ (Regionalt ressurscenter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging, Øst) om stress og krisereaksjoner, den 3 delte hjernen og også om tilknytningsteori». En annen respondent svarte «...har vi i liten grad brukt verktøyene, de første kursene brukte vi DVD med Thuen, etter hvert kuttet den ut, bruker gruppa mer. Ellers brukt flippover».

Individuelle tilpasninger til psykologisk tilnærming

Fortsatt Foreldre er først og fremst et kurs og ikke gruppeterapi. Vi ønsket å vite om kurslederne kun bruker LØFT eller narrativ tilnærming i kursene eller om de bruker andre psykologiske tilnærminger. Vi stilte følgende spørsmål: "Bruker du en psykologisk tilnærming for å hjelpe deltakerne til å få et fremtidsperspektiv?". Kurslederne hadde mulighet til å krysse av for flere av svaralternativene. Kursledernes svar presenteres i figur 7.

Figur 7: Psykologiske tilnærminger som brukes på kurset (N=50).

Figuren viser prosentvis fordeling av de psykologiske tilnærmingerne som brukes. Kategoriene er ikke gjensidig utelukkende.

I figur 7 ser vi at 44% svarte at de bruker LØFT og/eller narrativ tilnærming som psykologisk metode. 40% oppgir at de bruker andre psykologiske metoder. Åtte kursledere utdypet dette og skrev at de bruker en eklektisk tilnærming eller mange forskjellige metoder/ blanding av metoder. En kursleder rapporterte at han/hun bruker traumesensitiv tilnærming og en annen rapporterte å bruke systemisk tilnærming.

Barnefokuset er tilstrekkelig men kan styrkes

Vi ønsket å vite om kurslederne opplever at barnefokuset i kurset er tilstrekkelig og stilte spørsmålet: «I hvilken grad opplever du at barnefokuset i kurset som helhet er tilstrekkelig?». Deretter ble det stilt et oppfølgingsspørsmål: «Hva tror du kan styrke barnefokuset i kurset som helhet?». Kurslederne hadde mulighet til å krysse av for ett av svaralternativene. Kursledernes svar framstilles i tabell 12.

Tabell 12: I hvilken grad opplever kurslederne at barnefokuset i kurset er tilstrekkelig (N=51)

	N (%)
I svært liten grad	0
I liten grad	5 (10)
I tilstrekkelig grad	25 (49)
I stor grad	10 (20)
I svært stor grad	6 (12)
Vet ikke	3 (6)

Kategoriene er gjensidig utelukkende.

På spørsmål om kurslederne opplever at barnefokuset i kurset som helhet er tilstrekkelig, var det 41 (80%) som svarte at barnefokuset i tilstrekkelig eller stor/svært stor grad er godt nok dekket. På oppfølgingsspørsmålet var det åtte kursledere som svarte at de ønsker seg mer tid til å diskutere og reflektere over barnas situasjon. To stykker trakk frem viktigheten av å snakke om konkrete eksempler fra eget liv og egne utfordringer. Syv svarte at det er ønskelig å styrke barnefokuset med mer tydeliggjøring av hvor vanskelig situasjonen kan være for barnet, og foreslår at dette kan gjøres med for eksempel DVD/film/videoer, rollespill eller bilder/ illustrasjoner. Fire kursledere foreslo å invitere barna på kurset for å bedre kunne sette seg inn i barnas perspektiv. En respondent mente at barnefokuset kan styrkes ved å løfte fokuset gjennom hele kurset.

Andre kommentarer eller synspunkter på det å være kursleder for Fortsatt foreldre-kurset

De aller fleste kurslederne svarte at de er fornøyde med kurset og synes det er et nyttig kurs. Noen av dem mente at kurset kan forbedres/oppdateres/revideres i forhold til innhold og form. Noen av kurslederne ønsket mer smågruppediskusjon, nye videosnutter og powerpoint presentasjoner som ikke overlapper hverandre. Det nevnes at kursmaterialet burde vært mer tilgjengelig og at foreldreheftene burde hatt kildehenvisninger slik at de som ønsker det kan lese stoffet hjemme. Det ble også etterlyst stoff om hvordan samarbeide om tenåringer, hvordan håndtere at barnet ikke vil være hos en av foreldrene og noe om de nye formene for kommunikasjon (via sosiale medier, for eksempel). Noen foreslo å invitere begge foreldrene til samme kurs slik at de får den samme informasjonen, før de kan bli delt i ulike grupper. En annen foreslo å invitere barnet/barna på en ivaretagende måte.

Noen nevnte at det bør satses videre på Fortsatt Foreldre-kurset slik at flere foreldre får mulighet til å tilegne seg kunnskapen man får på kurset. Samtidig opplevde noen av kurslederne at det er vanskelig å få folk til å melde seg på. Det ble foreslått å arrangere helgekurs da noen har erfart at alle deltakerne som er meldt på helgekurs møter til begge dagene, i motsetning til hvis kurset arrangeres en gang i uka. Ved kurs i ukedagene er det lettere at noen av deltakerne mister flere kurskvelder.

Diskusjon

Hovedfunn

Formålet med denne rapporten var å få kunnskap om hvordan kursledere av Fortsatt Foreldre-kurs opplever å holde kurset. Denne kunnskapen er verdifull fordi kursledere får erfaring med hvordan foreldre tar imot kurset, hvilke deler som oppleves som nyttige og hvilke deler det kan være vanskelig å nå igjennom med. Kursledere kjenner også til etterspørselen og i hvilken grad tilbudet treffer slik det er ment. Kursledernes erfaringer kan dermed benyttes til å utvikle kurset videre og se på i hvilken grad det er behov for utvidelse av tilbudet.

Det ble sendt spørreskjema til alle kurslederne av Fortsatt Foreldre-kurs ved familievernkontorene rundt om i landet. Vi ønsket å få innsikt i hva de mener om omfanget og gjennomførbarheten av kurset, hva de mener om nytteverdien av kurset, og om de mener barnefokuset er tilfredsstillende. Kurslederne ble bedt om å utdype noen av svarene.

Resultatene viste at Fortsatt Foreldre tilbys i alle de fem regionene i Norge, men ikke ved alle familievernkontorene. Kursledere som holder Fortsatt Foreldre-kurs mente at nytteverdien er stor for foreldre etter samlivsbrudd og at kurset hjelper foreldrene til både selvrefleksjon og til å se eks-partnerens og barnas perspektiv. Mange av kurslederne fortalte også om viktigheten av gruppens støttende og normaliserende funksjon. Videre kom det fram at kurslederne opplever at de pedagogiske verktøyene støtter opp under temaene og budskapet som formidles på kurset. De bidrar blant annet til å skape avstand til foreldrenes egen situasjon og til å åpne opp for følelser, slik at foreldrene får rom til å reflektere over den situasjonen de er i. Det å få høre de andre foreldrenes historier bidrar til at foreldrene, etter kursledernes erfaring, kan sette sin egen situasjon i perspektiv og gi de andre foreldrene i gruppen støtte. Det kan bidra til å gi en følelse av normalisering. De aller fleste kurslederne er tilfredse med kombinasjonen av temaene og de pedagogiske verktøyene. Det gjøres individuelle tilpasninger av kursets temaer, noe kursopplegget gir rom for. Tilpasningene gjøres ut ifra foreldrenes behov, interesser og motivasjon, og dette er noe som kan variere avhengig av prosessen i gruppen og gruppens sammensetning og erfaringer. Det gjøres også tilpasninger av de pedagogiske verktøyene hvor kursleder tar inn eller trekker i fra virkemidler. Flere oppgir at de bruker mer tid på gruppesamtaler.

Resultatene fra undersøkelsen kan samles i fem overordnede kategorier: nytteverdi, innsikt (selvinnsikt og innsikt i andres perspektiv), normalisering av situasjonen og betydningen av å møte andre i samme situasjon, viktigheten av barnas perspektiv og tilpasning av kurset. Disse kategoriene diskuteres nærmere i avsnittene under. Til slutt tar vi for oss hvordan man kan rekruttere til og implementere Fortsatt Foreldrekurset.

Nytteverdi

Foreldreveiledningskurs kan være en viktig hjelp for familiene som gjennomgår en overgangsfase til skilt familie. Foreldrenes oppfatning av kursets nytteverdi er imidlertid en avgjørende faktor for hvor aktivt de deltar for å tilegne seg kunnskapen som formidles på kurset (7).

Deltakernes behov og motivasjon

Nytteverdien av kurset kan avhenge mye av hvilke problemstillinger som er relevante for foreldrene når de kommer på kurs. Fortsatt Foreldre er ikke strengt basert på en kursmanual, noe som gir en fleksibilitet der kurslederne kan foreta en utvelgelse av fagstoff og pedagogiske virkemidler. Et av funnene i denne rapporten er at kurslederne tilpasser kurset etter foreldrenes behov og interesser. Dette kan være et godt grep for å øke nytteverdien for foreldre som deltar på kurset da foreldrene antakelig først og fremst drar nytte av temaer som berører dem selv og deres egen situasjon. Dette støttes av Bjørseth sin kvalitative studie (24) hvor en av foreldrene fortalte at det som ble tatt opp på kurset var fjernt fra hennes virkelighet og derfor ble opplevd som irrelevant. I tillegg til at det er viktig at kursets temaer oppleves som nyttig for foreldrene er det også viktig at kursets skriftlige materiale og videoklipp oppleves som nyttig, og at kurslederne er godt forberedt og presenterer materiale på en god måte. Dette ble vist av Brotherson og medarbeidere (7) i en studie av opplevd nytteverdi av et kurs for foreldre etter samlivsbrudd.

Kursledernes og deltakernes motivasjon

På spørsmålet om motivasjon for å holde Fortsatt Foreldre-kurs svarte over halvparten av kurslederne i vår undersøkelse at de selv har valgt å holde kurset og at de mener Fortsatt Foreldre er et viktig kurs. Flertallet av kurslederne virket dermed motiverte for å holde Fortsatt Foreldre-kurs, og vi vil anta at de jobber for å presentere kursmaterialet på en god måte. Dette støttes av Tilden sin rapport om foreldres opplevelse av Fortsatt Foreldre-kurset (16) hvor kurslederne ble vurdert å være gode. Nytteverdien av kurset kan også være avhengig av hvilken motivasjon foreldrene har for å delta på kurset. Brukerevalueringene av Fortsatt Foreldre har vist at foreldrene hadde ulik motivasjon for å delta på kurset (24;25). I tillegg til å lære mer om den nye situasjonen de var i, som for eksempel hvordan kommunisere bedre med ekspartner og hvordan håndtere barna bedre (16), hadde de behov for å få bekreftelse på tankene/ følelsene sine. De ønsket også å høre hvordan andre foreldre hadde løst praktiske problemer når det gjaldt barna. Vi har imidlertid for liten kunnskap om hvordan motivasjon for å delta på kurs påvirker effekten av kursene. Foreldre kan ha motstand mot intervensjoner for eksempel på grunn av terapeutens atferd (46), og dette kan påvirke effekten av kurset (47). På en annen side er det vist at høy motivasjon for å delta på kurs ikke alltid er en forutsetning for å få nytte av kurset (48). En eventuell motstand hos noen ved oppstart av et kurs kan overkommes når de blir introdusert for kursets innhold og prosess (47).

Kursets psykologiske modeller og gruppesamtaler

Fortsatt Foreldre-kurset er teoretisk basert på LØFT og narrativ tilnærming. Begge tilnærmingene tar utgangspunkt i at det ikke finnes én sann virkelighet, men at foreldrene kan veiledes i og prøve å finne en ny fortelling og en ny språklig virkelighet om sitt liv. Flere av kurslederne i vår undersøkelse svarte at de bruker andre psykologiske tilnærminger i tillegg til LØFT og narrativ tilnærming. Dette er i likhet med andre gruppetiltak for foreldre som ofte er eklektiske i den forstand at de baserer seg på flere ulike teknikker, metoder og teorier (40), eller hvor kurslederne tilpasser metodene til sin egen praksis (37).

Erfaringsutveksling og gruppesamtaler

Alle kurslederne i vår studie mente at erfaringsutveksling mellom foreldrene og drøfting i grupper bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for deltakerne. Flere av kurslederne rapporterte at de brukte mer tid på samtaler i grupper enn på de andre pedagogiske verktøyene. Dette kan være et uttrykk for foreldrenes behov, noe som støttes av resultatene i Midthus sin studie (25) hvor det ble rapportert at det å møte andre foreldre som er i samme situasjon hadde en støttende og normaliserende funksjon. I tillegg kan det å møte andre i samme situasjon føre til selvinnsikt og innsikt i eks-partnerens situasjon (49). Dette er et viktig utgangspunkt for å skape en god relasjon til den andre forelder.

Det er dermed ikke alltid temaene og kunnskapen som formidles på Fortsatt Foreldrekurset som er viktig for foreldrene etter samlivsbrudd, men det at informasjonen leveres i en gruppesetting. I en norsk spørreskjemaundersøkelse av 187 foreldre som hadde deltatt i støttegrupper etter samlivsbrudd, ble det undersøkt hvilke terapeutiske faktorer som oppstod i en gruppe (29). Det ble vist i denne studien at tre terapeutiske faktorer var gjeldende: katarsis (renselse eller det å få utløp for negative følelser), universalitet (alminneliggjøring) og samhørighet (29). Selv om Fortsatt Foreldre er ment å være et opplæringskurs, kan man forvente at gruppeinteraksjonen over tid kan gi terapeutiske effekter (29;50).

Noen av foreldrene har kanskje behov for gruppeterapi og bearbeiding av følelser i den vanskelige situasjonen de er i. Dersom foreldrene forventer å få individuelle råd om hvordan å takle spesifikke problemer, kan det hende at de vil oppleve å ha liten nytte av kurset. Selv om kurset er lagt opp til at det kan tilpasses foreldrenes behov, vil det ikke være i tråd med kursets overordnede hensikt å tilby gruppeterapi. Gruppeterapi krever også en annen kompetanse enn det å holde kurs. Det kan derfor være hensiktsmessig å henvise foreldre som trenger direkte psykologisk støtte eller problemløsning til å søke annen hjelp dersom de har behov for det.

Barnas situasjon

Kurslederne i vår studie ga uttrykk for at tema 3 om å se barnas livssituasjon var særlig viktig for læringsutbytte for foreldrene. Flere ga også uttrykk for at barneperspektivet i kurset bør styrkes.

Foreldre kan være utsatt for mange påkjenninger i perioden etter et samlivsbrudd og dette kan være en hindring for å være den forelder de ønsker å være for sine barn (19;25). Fortsatt Foreldre-kurset kan igangsette en bearbeiding av sorgprosessen etter samlivsbruddet. To av brukerevalueringene som er gjort på Fortsatt Foreldre (24;25) viser at kurset kan få en personlig betydning for noen av foreldrene, via emosjonell- og terapeutisk støtte. Det nevnes for eksempel i Midthus sin studie (25) at Fortsatt Foreldrekurset spilte en viktig rolle i foreldrenes håndtering og bearbeiding av følelser. Det var også disse deltakerne som ga uttrykk for at kurset hadde høy nytteverdi.

Barns trivsel er assosiert med foreldrenes psykiske tilstand etter samlivsbruddet (1;51). Langvarige konflikter mellom foreldrene kan føre til negative følelsesmessige reaksjoner hos barna. Dette gjelder spesielt hvis de opplever å ikke bli sett eller hørt (11;18). Det å støtte foreldrene i bruddprosessen kan derfor være viktig for å hjelpe dem til å håndtere foreldrerollen på en bedre måte (7). Dette støttes av resultatene fra Tilden sin rapport (16) hvor foreldrene mente at barna ville ha nytte av at de hadde deltatt på Fortsatt Foreldre-kurs.

Fortsatt Foreldre-kurset kan bidra til at foreldrene får mer selvinnsikt og innsikt i eks-partnerens situasjon. I tillegg kan kurset bidra til en normalisering av de følelsesmessige reaksjonene etter samlivsbruddet. Dette kombinert med at foreldrene får en bedre forståelse av barnets atferd og reaksjoner, kan føre til en bedre foreldre-barnrelasjon og kan bidra til den forebyggende effekten kurset ønsker å skape.

Tilpasning

Kurslederne i vår undersøkelse tilpasser kurset etter foreldrenes behov og gruppens sammensetning. Noen bruker andre terapeutiske metoder enn det som står i håndboken og mer tid på samtaler i grupper. På spørsmål om hvordan kurslederne tilpasser innholdet i kursmaterialet, svarte noen at de legger til eller trekker i fra temaer ut fra foreldrenes uttalte ønsker. Noen legger til temaer som ikke allerede står i kurshåndboken. Noen tilpasser kursmaterialet ved enten å bruke powerpoint presentasjoner med mindre tekst, ved å velge ut stoff de snakker mer inngående om eller ved å sammenfatte stoffet. Det ble også rapportert om at noen hadde kortet ned kurset til to timer for å øke rekrutteringen til kurset. Dette gjør at kursene i stor grad kan variere med hensyn til innhold, varighet og pedagogiske verktøy. Målet med Fortsatt Foreldre er å bevisstgjøre foreldre på hvordan barnas hverdag påvirkes av deres foreldresamarbeid. Ettersom foreldre har ulike områder de trenger å bli bevisstgjort på, er det naturlig at kursets innhold varierer i så stor grad. Brukerevalueringene fra foreldre etter kurs viser at kurset blir sett på som svært nyttig. Det kan dermed framstå som at det viktigste med kurset ikke er det spesifikke innholdet i kurset, men at foreldrene får anledning til å reflektere over eget samhandlingsmønster med ekspartner, og at de kan skifte fokus fra konflikten til barnas behov og situasjon (27). På den annen side har studier av tilsvarende kurs for foreldre etter skilsmisse vist at innholdet i kursene kan påvirke forståelsen av situasjonen og holdninger til atferdsendring (52).

Rekruttering og implementering

Kurslederne i vår studie rapporterte at de rekrutterer foreldre gjennom direkte kontakt på familievernkontorene eller via skriftlig informasjon på familievernkontorene og helsestasjoner, noe som samsvarer med det som framkommer i Tildens rapport om Fortsatt Foreldre (16). Det vi ikke har informasjon om er hvilke foreldre som blir rekruttert til Fortsatt Foreldre og hvor i bruddprosessen foreldrene er. Det var imidlertid ingen av kurslederne i vår studie som oppga at de rekrutterer foreldre i forbindelse med mekling. Noen av kurslederne nevnte at de synes flere foreldre bør få anledning til å gå på kurs. Samtidig opplever noen av kurslederne at det er vanskelig å få folk til å melde seg på.

Det er en pågående debatt om hvem som bør rekrutteres til foreldreveiledningskurs generelt (47), hvorvidt kursene bør tilbys universelt (til alle foreldre etter samlivsbrudd) eller selektivt (til risikogrupper, som for eksempel er foreldre med størst hjelpebehov og mer komplekse utfordringer). Forskingen er sprikende på dette feltet. Studier viser at det er foreldre med høy sosioøkonomisk status som i størst grad melder seg på foreldreveiledningskurs (53). Samtidig er det vist at foreldre med lav sosioøkonomisk status er i gruppen som har størst utbytte av kurs for foreldre etter samlivsbrudd (30). Når det gjelder kjønn, kan de se ut til at kvinner har størst utbytte av kurs for foreldre etter samlivsbrudd (30). Andre studier viser at kurs for fedre (33) har positive effekter med hensyn på å redusere foreldrekonflikter, oppdragerferdigheter og barns psykososiale fungering.

Fortsatt Foreldre kan tilbys alle foreldre etter et samlivsbrudd og begrunnelsen er at dette er et tilbud som alle i denne målgruppen kan få nytte av. Et kurs som tilbys universelt, uavhengig av foreldrenes utfordringer kan oppleves som mindre stigmatiserende og terskelen for å delta på kurset blir lav, i motsetning til om kurset bare ble tilbudt selektivt. Det vil imidlertid være viktig hvis man rekrutterer universelt at kurslederne er bevisste på hvilket behov foreldrene har når de setter sammen foreldregrupper til det enkelte kurset. Gruppene kan for eksempel settes sammen av foreldre som ønsker å lære mer om kursets tema, mens andre kursgrupper kan settes sammen av foreldre som har komplekse utfordringer (54). Ettersom noen kursledere i vår undersøkelse ga uttrykk for at det var vanskelig å rekruttere foreldre på kurs, kan utfordringene være at det ikke er nok deltakere til å dele gruppene på denne måten.

En måte å rekruttere flere deltakere til Fortsatt Foreldre-kurs kan være å arrangere kurs av kortere varighet. Noen av kurslederne i undersøkelsen oppgir at de tilbyr helgekurs da det er lettere å rekruttere foreldre til dette. Det er også utviklet et minikurs for foreldre med høyt konfliktnivå som har elementer fra Fortsatt Foreldre. Flere familievernkontor kan kanskje ta i bruk slike korte kurs dersom de ønsker å rekruttere flere foreldre. En annen mulighet er å knytte Fortsatt Foreldre tettere opp mot familievernets daglige arbeid med foreldresamarbeidssaker og den obligatoriske meklingen.

Begrensede ressurser kan i midlertid gjøre det nødvendig å prioritere foreldre med særskilte behov (54). Begrensede ressurser innebærer også vurderinger om hva man vil prioritere. Dersom det er ønskelig at Fortsatt Foreldre skal nå ut til flest mulig foreldre etter samlivsbrudd, bør det legges en strategi for hvordan dette skal oppnås. Nytteverdien av kurs for foreldre er sterkt knyttet til hvordan tiltakseierne organiserer, støtter, markedsfører og sørger for tilstrekkelig ressurser og henvisninger til kurset (7). Noen av kurslederne i vår undersøkelse fortalte at de ønsker tettere oppfølging fra Bufdir med tanke på organiseringen av kurset. Bufdirs støttende rolle er derfor essensielt for at Fortsatt Foreldre-kurset kan bli styrket.

De brukerevalueringene som fins (24;25) antyder at deltakere på Fortsatt Foreldre-kurs har et ønske om tettere oppfølging rett etter samlivsbruddet og at de ønsket de hadde deltatt på kurset tidligere i bruddprosessen. En amerikansk studie av foreldrekurs etter samlivsbrudd viste at en av aspektene foreldrene som deltok på kurset mente var nyttig var at de hadde deltatt relativt kort tid (innen 30 dager) etter samlivsbruddet (48). Foreldrene i denne studien hevdet at den tidlige deltakelsen var med å forhindre at dårlige samspillsmønstre mellom foreldrene etablerte seg og at konflikter eskalerte for mye. Dette kunne bidra til å lette byrden for barna. Fortsatt Foreldre-kurset fokuserer først og fremst på å skape bevissthet rundt det å unngå vanskelige situasjoner. Det ble derimot vist i Midthus sin studie (25) at foreldre som hadde deltatt på kurset lang tid etter bruddet opplevde at de fortsatt satt i disse vanskelige situasjonene med eks-partner og ønsket mer konkret informasjon om hvordan å håndtere dem. Den nye ordningen med Minikurs for foreldre med høyt konfliktnivå tilbys i forbindelse med meklingstidspunktet, som ofte er innen tre uker etter samlivsbruddet (og henvendelse til mekling), er ment å tjene en slik funksjon.

Styrker og svakheter

Styrkene ved denne rapporten er for det første at det er gjort en grundig kartlegging av hvilke familievernkontor i Norge som tilbyr Fortsatt Foreldre-kurs. Det manglet en oversikt over hvem som tilbyr kurset i de fem regionene i Norge. Det var derfor viktig å få

en slik oversikt. For det andre er det en styrke at dette er den første brukerevalueringen som er foretatt blant kursledere av Fortsatt Foreldre. Det at Rapporten både har en kvantitativ og en kvalitativ del bidrar til at vi har fått utdypende informasjon om hvordan tiltaket er iverksatt, gjennomført og hvilke erfaringer kurslederne har med å holde Fortsatt Foreldre-kurs. Rapporten synligjør også elementer som kan forbedres. Brukerevalueringer som denne rapporten er et viktig ledd i den totale evalueringen av kurs for foreldre (55) og for utviklingen av evidensbasert psykologisk praksis³. Det å involvere brukerne og styrke brukerperspektivet er et satsningsområde for myndigheter og de ulike velferds- og omsorgstjenestene. Hensikten er å gi brukerne (foreldrene i denne sammenhengen) større kontroll og myndighet over sitt eget liv ved å gi dem mulighet til å være med å utforme tilbud som gis dem (55).

Svakhetene ved rapporten er at vi ikke kan si noe om hvor representative resultatene fra denne undersøkelsen er, ettersom vi ikke vet om vi har klart å nå alle kurslederne som holder Fortsatt Foreldre-kurs. Det finnes per i dag ingen fullstendig oversikt over aktive kursledere av dette kurset. Videre er det en begrensning at vi ikke har informasjon om de som ikke har svart på undersøkelsen, eller kunnskap om de har latt være å svare på undersøkelsen fordi de ikke holder Fortsatt Foreldre-kurs. Det er viktig å være klar over at brukerevalueringer som måler generell tilfredshet og fornøydhet ofte viser positive resultater. Det er derimot ikke alltid samsvar mellom brukernes fornøydhet og effekten av et kurs. Fortsatt Foreldre har ikke blitt effektevaluert. Vi har derfor ingen kunnskap om kurset faktisk har effekt på foreldresamarbeidet etter samlivsbrudd og om dette påvirker barnas situasjon. Det samme gjelder for evalueringen blant kursledere som vi rapporterer om her. Kurslederne i vår undersøkelse viser sterk motivasjon for å holde kurset og rapporterer at de har stor tro på betydningen av innhold og virkemidler i forhold til å gi foreldrene innsikt, forståelse og nye tilnæringsmåter i møte med egne barn og eks-partner. Hvorvidt dette er tilfelle, er ikke evaluert. Eksisterende brukerevalueringer av Fortsatt Foreldre som omtales i denne rapporten er få, kvalitative masteroppgaver med små utvalg. Man bør være forsiktig med å generalisere disse funnene til alle foreldre som har deltatt på Fortsatt Foreldre-kurs. Dette er allikevel den eneste informasjonen vi har om foreldrenes erfaringer med kurset og de potensielle utfordringene for kurslederne.

Behov for videre forskning

Det mangler et godt vitenskapelig evidensgrunnlag for effekten av Fortsatt Foreldre-kurset. Det er derfor et stort behov for å gjøre gode effektevalueringer av kurset, både med og uten kontrollgrupper. Det bør undersøkes hvordan kurset virker, under hvilke betingelser det virker og hvem det virker på. I tillegg trenger vi studier som følger foreldrene og barna over tid (40). En forutsetning for å gjøre effektevalueringer er at kurset er standardisert. Ettersom Fortsatt Foreldre ikke er manualbasert, kan det være utfordrende å gjøre en effektevaluering av kurset.

På tross av manglende evalueringer, et behov for veiledning i forbindelse med samlivsbrudd i familier med barn. Foreldre har forskjellige behov i en bruddprosess. Noen er i høy konflikt med hverandre, mens andre foreldre klarer å samarbeide godt. Noen har behov for emosjonell støtte, mens andre har behov for informasjon om bruddsituasjonen og hva som er til det beste for barna. Det kan være hensiktsmessig for kursledere å differensiere

---

³ Forkortes EBPP og defineres som “Integrering av den beste tilgjengelige forskningen med klinisk ekspertise sett i sammenheng med klientenes egenskaper, kulturelle bakgrunn og ønskemål”

mellom ulike foreldregrupper når de setter sammen kursgrupper. Betydningen av differensiering bør undersøkes nærmere. Foreldre som er i høy konflikt kan ha mest nytte av et kurs kort tid etter samlivsbruddet. Dette tidspunktet vil ofte sammenfalle med den obligatoriske meklingen. Et kortvarig kurs med elementer fra Fortsatt Foreldre er allerede utviklet (Foreldrekonflikt-minikurs). Dette kurset har nå blitt implementert i hele familieverntjenesten og gis til alle høykonflikt par som går fra hverandre. For foreldre med et lavt konfliktnivå kan det være hensiktsmessig å tilby et kurs av kortere varighet med ren opplæring om samlivsbrudd.

I en amerikansk studie av et kurs for foreldre etter samlivsbrudd ble det foreslått å tilby foreldrene et oppfølgingskurs eller annen støtte etter endt kurs (7). Dette kunne for eksempel være internettbaserte løsninger, faglitteratur eller støttegrupper som består av andre foreldre i samme situasjon som kan treffes regelmessig. Dette behovet for oppfølging bør også undersøkes nærmere i norsk kontekst.

Kurslederne i vår undersøkelse rapporterte at de ønsket et fornyet kursmateriale med nye skuespillere og heftigere tema. De ønsket også nytt kursmateriale (powerpoint-presentasjon) med mindre tekst. Dette er det viktig at Bufdir følger opp for å unngå at Fortsatt Foreldre-kurset blir for eklektisk og at det er helt ulike kurs som holdes under «Fortsatt Foreldre» overskriften.

Et siste poeng som bør undersøkes nærmere er om Fortsatt Foreldre bør utvide temaet om barns situasjon og gå nærmere inn på foreldreveiledning av barn.

Konklusjon

Fortsatt Foreldre tilbys i alle de fem regionene i landet. Familievernkontor som ikke tilbyr Fortsatt Foreldre-kurs kan henvise foreldre som har behov for det til nærmeste familievernkontor i regionen. Selv om alle regionene tilbyr kurset, er ikke tilbudet like tilgjengelig overalt i landet ettersom det er store avstander mellom familievernkontorene i noen regioner, for eksempel i region Nord. Familievernkontorene som ikke tilbyr Fortsatt Foreldre-kurs begrunnet dette med at de manglet tid og ressurser til å drive kursene. Det er ytret ønske om tettere oppfølging fra Bufdir med hensyn til kursets organisering og rekruttering av foreldre.

Kurslederne som svarte på undersøkelsen opplever at de i tilstrekkelig og stor grad har tid til å jobbe med kursets temaer og pedagogiske verktøy. Flertallet av kurslederne mener at temaene og de pedagogiske verktøyene bidrar positivt til læringsutbytte for foreldrene og at målsetningene for kurset blir oppnådd. Alle kurslederne mente at barnefokuset er godt dekket, men kan styrkes. Det gjøres individuelle tilpasninger av kurset etter foreldrenes behov og ønsker og mange bruker ekstra tid på gruppesamtaler. Tilpasningene som kurslederne gjør av kurset kan imidlertid føre til at det blir utviklet flere versjoner av Fortsatt Foreldre. En viss standardisering kan være hensiktsmessig, men at man heller fokuserer på å differensiere mellom foreldrenes ulike behov når kursgruppene settes sammen. Dette må ses opp mot behovet for å ha et kurs som er fleksibelt og som nettopp kan tilpasses de ulike gruppens behov.

Nytteverdien av Fortsatt Foreldre er avhengig av kursledernes evne til å formidle stoffet, og foreldrenes motivasjon for å delta. Kurslederne tilpasser metodene for å øke nytteverdien for foreldrene. Kurslederne trakk fram at å treffe andre foreldre som er i samme situasjon kan bidra til økt selvinnsikt og innsikt i eks-partnerens perspektiv, men også bidra til en følelse av normalisering av egen situasjon. Videre mente de at når foreldrene får en større innsikt i situasjonen og får bearbeidet vanskelige følelser, kan det være med å lette byrden for barna.

Det kan være nyttig å oppmuntre foreldre som går fra hverandre til å delta på Fortsatt Foreldre-kurs. Forebyggingsprogrammer utviklet for å forbedre forholdet mellom foreldrene etter skilsmisse burde være en del av tilbudet foreldre får for å beskytte barna mot de negative effektene et samlivsbrudd mellom foreldre kan påføre dem. Det trengs imidlertid større og bedre evalueringer av kurset for å bekrefte det positive potensialet kurset kan ha.

Referanser

1. Amato PR. The Consequences of Divorce for Adults and Children: An Update. *Drus Istraz* 2014;23(1):5-24.
2. Statistisk Sentralbyrå. Ekteskap og skilsmisser [nettdokument]. Oslo: SSB [oppdatert 14. juni 2017; lest 13. oktober 2017]. Tilgjengelig fra: <https://www.ssb.no/befolkning/statistikker/ekteskap>
3. Lov om ekteskap [ekteskapsloven]. LOV 1991-07-04 nr 47. § 26. Mekling m v. Tilgjengelig fra: https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1991-07-04-47/KAPITTEL_1-5#§26
4. McGuinness TM. Marriage, divorce, and children. *J Psychosoc Nurs* 2006;44(2):17-20.
5. Amato PR, Keith B. Parental Divorce and the Well-Being of Children - a Metaanalysis. *Psychol Bull* 1991;110(1):26-46.
6. Amato PR. Children of divorce in the 1990s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis. *J Fam Psychol* 2001;15(3):355-70.
7. Brotherson SE, White J, Masich C. Parents Forever: An Assessment of the Perceived Value of a Brief Divorce Education Program. *J Divorce Remarriage* 2010;51(8):465-90.
8. Hetherington EM, Stanley-Hagan M. The adjustment of children with divorced parents: a risk and resiliency perspective. *J Child Psychol Psychiatry* 1999;40(1):129-40.
9. Amato PR. The impact of family formation change on the cognitive, social, and emotional well-being of the next generation. *Future Child* 2005;15(2):75-96.
10. Shiflett K, Cummings EM. A program for educating parents about the effects of divorce and conflict on children: An initial evaluation. *Fam Relat* 1999;48(1):79-89.
11. Kelly JB, Emery RE. Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Fam Relat* 2003;52(4):352-62.
12. Zeratsion H, Dalsklev M, Bjertness E, Lien L, Haavet OR, Halvorsen JA, et al. Parental divorce in late adolescence does not seem to increase mental health problems: a population study from Norway. *BMC Public Health* 2013;13:413.
13. Hetherington EM. Divorce and the adjustment of children. *Pediatr Rev* 2005;26(5):163-9.
14. Strohschein L. Parental divorce and child mental health trajectories. *J Marriage Fam* 2005;67(5):1286-300.
15. Gran S. Hjemløs. *Tidsskr Nor Psykol Foren* 2014;51(12):1038-45.
16. Tilden T. Rapport Fortsatt foreldre [upublisert]. Vikersund: Modum Bad; 2009.
17. Moxnes K. Skånsomme skilsmisser med barnet i fokus. Kristiansand: Høyskoleforlaget; 2003.
18. Rød PA, Ekeland TJ, Thuen F. Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: Problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner. *Tidsskr Nor Psykol Foren* 2008;45(5):555-62.
19. Nilsen W, Skipstein A, Gustavson K. Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling: konsekvenser for barn og unge. Oslo: Folkehelseinstituttet; 2012. Rapport 2012:2.
20. Hans JD, Fine MA. Children of divorce: Experiences of children whose parents attended a divorce education program. *J Divorce Remarriage* 2001;36(1-2):1-26.
21. Størksen I, Røysamb E, Holmen TL, Tambs K. Adolescent adjustment and well-being: Effects of parental divorce and distress. *Scand J Psychol* 2006;47(1):75-84.
22. Representantforslag fra stortingsrepresentantene Øyvind Håbrekke, Laila Dåvøy og Hans Olav Syversen om handlingsplan for bedre foreldresamarbeid etter samlivsbrudd. Dokument nr. 8 (2012-2013). Tilgjengelig fra: <https://www.stortinget.no/no/Saker-og->

- [publikasjoner/Publikasjoner/Representantforslag/2012-2013/dok8-201213-106/](#)
23. Helskog HH, Lærum KT. Fortsatt foreldre: godt nok samarbeid etter samlivsbrudd. Vikersund: Modum bad, Samlivssenteret; 2007.
  24. Bjørseth MV. Foreldresamarbeid etter samlivsbrudd: En kvalitativ studie om hvordan foreldre opplever at veiledningen fra kurset Fortsatt Foreldre kan bidra til å styrke foreldresamarbeidet [mastergrad]. Trondheim: Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet; 2011.
  25. Midthus EM. "Å si farvel til samlivet, og velkommen til samarbeidet": en kvalitativ studie av deltakernes opplevelse av kurset "Fortsatt foreldre" [mastergrad]. Oslo: Universitetet i Oslo, Psykologisk institutt 2015.
  26. Keating A, Sharry J, Murphy M, Rooney B, Carr A. An evaluation of the Parents Plus - Parenting When Separated programme. *Clin Child Psychol Psychiatry* 2016;21(2):240-54.
  27. Borren I, Helland SS. Intervensjoner for å dempe foreldrekonflikt-en kunnskapsoversikt. Oslo: Folkehelseinstituttet; 2013. Rapport 2013:6.
  28. Fackrell TA. How effective are court-affiliated divorcing parents education programs? A meta-analytic study. *Fam Court Rev* 2011;49(1):107-19.
  29. Øygard L. Therapeutic Factors in Divorce Support Groups. *J Divorce Remarriage* 2001;36(1-2):141-58.
  30. Schramm DG, Calix S. Focus on Kids: Evaluation of a Research-Based Divorce Education Program. *J Divorce Remarriage* 2011;52(7):529-49.
  31. Kramer KM, Arbuthnot J, Gordon DA, Rousis NJ, Hoza J. Effects of a skill-based versus information-based intervention for divorcing parents. *Fam Court Rev* 1998;4(36):452-65.
  32. Braver SL, Griffin WA, Cookston JT. Prevention Programs for Divorced Nonresident Fathers. *Fam Court Rev* 2005;43(1):81-96.
  33. Cookston JT, Braver SL, Griffin WA, De Luse SR, Miles JC. Effects of the Dads for Life intervention on interparental conflict and coparenting in the two years after divorce. *Fam Process* 2007;46:123-37.
  34. Weiss L, Wolchik S. New beginnings: An empirically-based intervention program for divorced mothers to help their children adjust to divorce. I: Briesmeister JM, Schaefer CE, red. *Handbook of parent training: parents as co-therapists for children's behavior problems*. 2. utg. New York: Wiley; 1998. s. 445-78.
  35. Winsvold A, Føleide MH, Gundersen T. Familiestøttende tiltak for barn og familier for å forhindre eller begrense konsekvensene av vedvarende familiekonflikt: temanotat. Oslo: Forskningsrådet; 2016.
  36. Goodman M, Bonds D, Sandler I, Braver S. Parent psychoeducational programs and reducing the negative effects of interparental conflict following divorce. *Fam Court Rev* 2004;42(2):263-79.
  37. Berntsen LS, Holgersen H. Entusiasme og gjenkjennelse. *Tidsskr Nor Psykol Foren* 2015;52(2):117-38.
  38. Wolchik SA, Sandler IN, Jones S, Gonzales N, Doyle K, Winslow E, et al. The new beginnings program for divorcing and separating families: moving from efficacy to effectiveness *Fam Court Rev* 2009;47(3):416-35.
  39. Modum Bads Senter for familie og samliv. Fortsatt foreldre: ressurshefte for fagpersoner. Oslo: Barne-, ungdoms og familiedirektoratet; 2011.
  40. Wesseltuft-Rao N. Gruppetiltak og kurs for foreldre: norsk praksis, erfaringer og effektevalueringer. Oslo: Folkehelseinstituttet; 2017.
  41. De Jong P, Berg IK. Løsningsskapende samtaler. Oslo: Gyldendal akademisk; 2005.
  42. Franklin C, Zhang AA, Froerer A, Johnson S. Solution Focused Brief Therapy: A Systematic Review and Meta-Summary of Process Research. *J Marital Fam Ther* 2017;43(1):16-30.
  43. White M, Epston D. Narrative means to therapeutic ends. New York: W.W. Norton and Company; 1990.

44. Selbekk R. Bruk av metaforer: et narrativt perspektiv på terapi. *Tidsskr Nor Psykol Foren* 2007;44(11):1372-7.
45. Fortsatt Foreldre: for deg som ønsker å skape et GODT NOK foreldresamarbeid med ekspartner etter samlivsbrudd - til beste for barn [brosjyre]. Oslo: Bufetat; 2007.
46. Forrester D, Westlake D, Glynn G. Parental resistance and social worker skills: towards a theory of motivational social work. *Child Fam Soc Work* 2012;17(2):118-29.
47. Bråten B, Sønsterudbråten S. Foreldreveiledning-virker det? en kunnskapsstatus. Oslo: FAFO; 2016. FAFO-rapport 2016:29. Tilgjengelig fra: <http://www.fafo.no/images/pub/2016/20591.pdf>
48. Stone G, Clark K, McKenry P. Qualitative Evaluation of a Parent Education Program for Divorcing Parents. *J Divorce Remarriage* 2001;34(1-2):25-40.
49. Øygard L, Thuen F, Solvang P. An Evaluation of Divorce Support Groups. *J Divorce Remarriage* 2000;32(3-4):149-64.
50. Barlow SH, Burlingame GM, Fuhriman A. Therapeutic Application of Groups: From Pratt's "Thought Control Classes" to Modern Group Psychotherapy. *Group Dyn* 2000;4(1):115-34.
51. Ross LT, Wynne S. Parental Depression and Divorce and Adult Children's Well-Being: The Role of Family Unpredictability. *J Child Fam Stud* 2010;19(6):757-61.
52. Schramm DG, McCaulley G. Divorce Education for Parents: A Comparison of Online and In-Person Delivery Methods. *J Divorce Remarriage* 2012;53(8):602-17.
53. Reedtz C. Foreldreveiledning fremmer barns og foreldres psykiske helse. *Tidsskr Nor Psykol Foren* 2012;49(12):1174-9.
54. Handegård TL. Evaluering av foreldrekurs i samspillmetoden DIALOG. Bodø: Nordlandsforskning; 2008. NF-arbeidsnotat nr 1011.
55. Larsen E, Aasheim F, Nordal A. Plan for brukermedvirkning: mål, anbefalinger og tiltak i Opptrappingsplanen for psykisk helse. Oslo: Sosial- og helsedirektoratet; 2006. IS-1316.

Vedlegg

Spørreundersøkelse til kursledere som holder kurs i Fortsatt Foreldre

Vi ønsker med denne undersøkelsen å kartlegge kurslederens synspunkter og erfaringer med kurset Fortsatt Foreldre.

Vi vil gjerne vite hva du mener om de ulike temaene som inngår i undervisningen: Bruddprosessen, Kommunikasjon, konflikt og samspill, Se barnas livssituasjon, Foreldresamarbeid og Veien videre. I tillegg vil vi gjerne få vite hva du mener om kursets pedagogiske verktøy: foredrag, bruk av videoklipp, tekster, musikk, og erfaringsutveksling mellom deltakerne og drøfting i grupper.

Vi vil understreke at opplysningene som framkommer i undersøkelsen ikke vil bli knyttet til din e-postadresse. Det er helt frivillig å delta i denne undersøkelsen.

Vi vil først vite litt om deg og din bakgrunn

1) * Alder

- under 30 år
- 31-40 år
- 41-50 år
- 51-60 år
- mer enn 60 år

2) * Kjønn

- kvinne
- mann

3) * Stillingstittel

4) * Faglig bakgrunn

5) * Hva er din motivasjon for å holde Fortsatt Foreldre-kurs?

- jeg har blitt oppfordret av min leder til å holde kurset
- det inngår som en del av mine arbeidsoppgaver
- jeg har selv valgt å holde kurset
- det er givende
- jeg mener det er et viktig kurs
- Annet
- Vet ikke

6) * Når var siste gang du holdt et Fortsatt Foreldre-kurs?

- før 2015
- første halvdel av 2015
- siste halvdel av 2015
- første halvdel av 2016
- siste halvdel av 2016
- første halvdel av 2017
- Annet

7) * Hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs gjennomførte din enhet i 2015?

- 0
- 1-3
- 4-6
- 7-9
- mer enn 10
- Annet

8) * Hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs gjennomførte din enhet i 2016?

- 0
- 1-3
- 4-6
- 7-9
- mer enn 10
- Annet

9) * Hvor mange Fortsatt Foreldre-kurs planegger din enhet i 2017?

- 0
- 1-3
- 4-6
- 7-9
- mer enn 10
- Annet

10) * Hvordan foregår rekrutteringen?

- gjennom direkte kontakt med deltakerne
- gjennom informasjon og rekruttering på familievernkontor, helsestasjoner osv
- gjennom annonser eller redaksjonell omtale i lokalpressen
- gjennom plakater og informasjonsmateriell på legekontor, oppslagstavler i butikk osv
- fra nettside
- fra bekjente
- Annet

Fortsatt Foreldre kan organiseres på ulike måter.

Vi ønsker å vite hvordan du har valgt å organisere kurset.

De neste 6 spørsmålene gjelder det siste kurset du holdt.

11) * Hvor hyppig ble møtene avholdt?

- en gang i uken
- to ganger i måneden
- en gang i måneden
- sjeldnere
- Annet

12) * Over hvor lang tid strakk dette kurset seg?

- det var et helgekurs
- to til tre dager
- en uke
- en måned
- to til fem måneder
- seks måneder
- ett år
- Annet

13) * Hvor mange timer varte hver temaøkt?

- under en time
- en til to timer
- mer enn to timer
- Annet

14) * Hva var det samlede timeantallet for dette kurset?

- fem timer
- seks til ti timer
- mer enn ti timer
- Annet

15) Hvor stor var gruppen på dette kurset?

- tre til fem deltakere
- seks til ti deltakere
- mer enn ti deltakere
- Annet

16) * Hvordan delte du inn gruppen? Den var basert på:

- alder på barnet
- alder på deltakerne
- deltakernes erfaringer
- avstand til bruddet
- Jeg delte ikke inn gruppen. Gruppen var blandet.
- Annet

17) Hvordan deltar partene i kurset?

- kurset er for en forelder av gangen
- det holdes rene mamma- og pappa-kurs
- begge foreldrene inviteres til å delta på samme kurs
- kurset holdes som del av mekling
- Annet

Vi ønsker å vite hvilke rammer det er rundt kursene du holdt.

18) * Hvordan sørger du for struktur og styring i kurset?

- jeg tydeliggjør for deltakerne hva slags rolle de skal ta underveis i kurset
- jeg veksler mellom å styre deltakerne stramt og slippe løs
- jeg fordeler tiden mellom hver deltaker
- jeg har individuelle samtaler med deltakerne
- Annet

Vi ønsker å vite om kurset lar seg gjennomføre innenfor tiden du har til rådighet.

19) * I hvilken grad opplever du å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de ulike temaene på kurset?

	i svært liten grad	i liten grad	i tilstrekkelig grad	i stor grad	i svært stor grad	Vet ikke
temaøkt 1 om bruddprosessen	☐	☐	☐	☐	☐	☐
temaøkt 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill	☐	☐	☐	☐	☐	☐
temaøkt 3 om å se barnas livssituasjon	☐	☐	☐	☐	☐	☐
temaøkt 4 om foreldresamarbeid	☐	☐	☐	☐	☐	☐
temaøkt 5 om veien videre	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Vi ønsker å kartlegge i hvilken grad man klarer å oppnå de målene som er satt for de ulike temaøktene.

20) * I hvor stor grad opplever du at temaøkt 1 om bruddprosessen bidrar til at deltakerne klarer å:

	i svært liten grad	i liten grad	i tilstrekkelig grad	i stor grad	i svært stor grad	Vet ikke	Annet	
reflektere over og forstå sine egne reaksjoner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
reflektere over og forstå barnas reaksjoner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

21) * I hvor stor grad opplever du at temaøkt 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill bidrar til at deltakerne klarer å:

	i svært liten grad	i liten grad	i tilstrekkelig grad	i stor grad	i svært stor grad	Vet ikke	Annet	
bryte egne negative mønstre	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
håndtere konfliktsituasjoner med eks-partner	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
få til gode samtaler med barna	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

22) * I hvor stor grad opplever du at temaøkt 3 om å se barnas livssituasjon bidrar til å styrke foreldrenes evne til å møte barnas behov for å bli sett, hørt og forstått?

- i svært liten grad
- i liten grad
- i tilstrekkelig grad
- i stor grad
- i svært stor grad
- Annet
- Vet ikke

23) * I hvilken grad opplever du at barnefokuset i kurset som helhet er tilstrekkelig?

- i svært liten grad
- i liten grad
- i tilstrekkelig grad
- i stor grad
- i svært stor grad
- Annet
- Vet ikke

24) * Hva tror du kan styrke barnefokuset i kurset som helhet?

25) * I hvor stor grad opplever du at temaøkt 4 om foreldresamarbeid bidrar til at foreldrene får realistiske forventninger til foreldresamarbeidet?

- i svært liten grad
- i liten grad
- i tilstrekkelig grad
- i stor grad
- i svært stor grad
- Annet
- Vet ikke

26) * I hvor stor grad opplever du at temaøkt 5 om veien videre bidrar til å bevisstgjøre om foreldrenes ønsker, forventninger og håp for fremtiden?

- i svært liten grad
- i liten grad
- i tilstrekkelig grad
- i stor grad
- i svært stor grad
- Annet
- Vet ikke

27) Bruker du en psykologisk tilnærming for å hjelpe deltakerne til å få et fremtidsperspektiv? løsningsfokusert tilnærming narrativ tilnærming Annet **28) * I hvilken grad opplever du å ha tilstrekkelig tid til å jobbe med de ulike pedagogiske verktøyene på kurset?**

	i svært liten grad	i liten grad	i tilstrekkelig grad	i stor grad	i svært stor grad	Vet ikke	Annet	
forelesninger	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
samtaler i grupper	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
videoklipp	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
tekster	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>
musikk	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	<input type="text"/>

29) * I hvilken grad opplever du å ha du nok ressurser til kurset som helhet? i svært liten grad i liten grad i tilstrekkelig grad i stor grad i svært stor grad Annet Vet ikke

Vi ønsker å vite om kurset er godt tilpasset deltakerne.

30) * I hvilken grad opplever du at innholdet i kurset er tilpasset deltakernes bakgrunnskunnskap? i svært liten grad i liten grad i tilstrekkelig grad i stor grad i svært stor grad Annet Vet ikke

31) * I hvilken grad opplever du at kurset er tilpasset deltakernes behov?

- i svært liten grad
- i liten grad
- i tilstrekkelig grad
- i stor grad
- i svært stor grad
- Annet
- Vet ikke

32) * I hvor stor grad tror du at deltakerne vil få nytte av kunnskapen du formidlet på kurset?

- i svært liten grad
- i liten grad
- i tilstrekkelig grad
- i stor grad
- i svært stor grad
- Annet
- Vet ikke

Vi ønsker å vite om det gjøres individuelle tilpasninger til kurset. Med tilpasninger menes for eksempel:

Å legge til eller trekke fra ulike temaer eller pedagogiske verktøy på kurset.

Å legge til eller trekke fra tiden som brukes til de ulike temaene eller pedagogiske verktøyene på kurset.

33) * Gjøres det individuelle tilpasninger til kurset?

- nei
- ja

34) * Hvilke tilpasninger gjør du?

- endrer på innholdet i de ulike temaene
- endrer på tiden som brukes på de ulike temaene
- endrer på de pedagogiske verktøyene i kurset
- Annet

35) * beskriv hvordan du endrer innholdet i de ulike temaene

36) * beskriv hvilke endringer du gjør på tiden som brukes på de ulike temaene

37) * beskriv hvilke endringer du gjør på de pedagogiske verktøyene i kurset

Vi ønsker å vite om det er temaer eller pedagogiske verktøy som bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

38) * Er det temaer eller pedagogiske verktøy som du tror bidrar spesielt positivt til læringsutbytte for deltakerne

	ja	nei	Vet ikke
temaøkt 1 om bruddprosessen	☐	☐	☐
temaøkt 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill	☐	☐	☐
temaøkt 3 om å se barnas livssituasjon	☐	☐	☐
temaøkt 4 om foreldresamarbeid	☐	☐	☐
temaøkt 5 om veien videre	☐	☐	☐
bruk av foredrag	☐	☐	☐
bruk av videoklipp	☐	☐	☐
bruk av tekster	☐	☐	☐
bruk av musikk	☐	☐	☐
erfaringsutveksling mellom deltakerne	☐	☐	☐
drøfting i grupper	☐	☐	☐
kombinasjonen av de ulike temaene og pedagogiske verktøy	☐	☐	☐

39) * vennligst utyp hvordan du mener temaøkt 1 om bruddprosessen bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

40) * vennligst utyp hvordan du mener temaøkt 2 om kommunikasjon, konflikt og samspill bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

41) * vennligst utyp hvordan du mener temaøkt 3 om å se barnas livssituasjon bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

42) * vennligst utyp hvordan du mener temaøkt 4 om foreldresamarbeid bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

43) * vennligst utyp hvordan du mener temaøkt 5 om veien videre bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

44) * vennligst utyp hvordan du mener at bruk av foredrag bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

45) * vennligst utyp hvordan du mener at bruk av videoklipp bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

46) * vennligst utyp hvordan du mener at bruk av tekster bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

47) * vennligst utyp hvordan du mener at bruk av musikk bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

48) * vennligst utyp hvordan du mener at erfaringsutveksling mellom deltakerne bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

49) * vennligst utyp hvordan du mener at drøfting i grupper bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

50) * vennligst utyp hvordan du mener kombinasjonen av temaene og de pedagogiske verktøyet bidrar positivt til læringsutbytte for deltakerne.

51) Har du andre kommentarer eller synspunkter på det å være kursleder for dette kurset?

Utgitt av Folkehelseinstituttet
Oktober 2018
Postboks 4404 Nydalen
NO-0403 Oslo
Telefon: 21 07 70 00
Rapporten kan lastes ned gratis fra
Folkehelseinstituttets nettsider www.fhi.no